

Bergensposten.

NR.2

juni 2018

21. ÅRGANG

STATSARKIVET I BERGEN

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 54. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen
Opplag: ca. 1000
Redaksjon avsluttet:

Forside: Foto tatt av Bente Nedrebø på Almås 10. juni 2018

Almås 10. juni 2018. Foto over t.h. Bente Nedrebø

Bergensposten.

Innhald

Fra redaktøren	2
Lars Borgersrud og Inge D. Eriksen: Gyldig innmelding?	3
Edgar Hovland og Anders Haaland: Tukling med kilder	5
Knut Rage: Ingebrigt Bøe – treskjæreren på Lysøen	7
Yngve Nedrebø: Skiven 1918-2018	11
Lærer Kari Olavsdtr. Os (1909-1999). DALSETRA – eit tidsbilete	19
Christian Brun Larsen: Elias Steen-Olsen	27
Gina Dahl: Erik Pontoppidan og Seminarium Fredericianum	40

Fra redaktøren:

Med de to innleggene i dette nummeret setter vi punktum for den lange meningsutvekslingen mellom Borghersrud og Eriksen på den ene siden og Hovland og Haaland på den andre siden. Vi takker debattantene og leserne for tålmodigheten.

Gentesting har åpnet for kontroll av gamle beretninger om mulig slektskap også der kirkebøkene forteller noe annet. Ole Bull har vært en mytisk person i en del slike historier, og bidro nok også selv til å holde historiene i live. Så langt disse beretningene har vært DNA-testet, ser det ut til at det **ikke** er hold i dem. Knut Rage skriver i dette nummeret om sin oldefar Ingebrigt Bøe, treskjærer på Lysøen på 1870-tallet.

For 100 år siden havnet to tynne og tørre brødsiver i arkivet til politimesteren i Bergen. De er nå blitt analysert ved Havforskningsinstituttet, og behørig feiret på Almås i Åsane på 100-årsdagen.

Kari Os (1909-1999) har skrevet om sine barndomsminner fra Dalssetra i Eid i Nordfjord, om lag 100 år gamle de også. De får plass i dette nummeret.

Christian Brun Larsen har skrevet en rekke artikler i Bergensposten om kulturpersonligheter på Vestlandet. Denne gangen forteller han om Elias Steen-Olsen, som han selv hadde gleden av å kjenne.

Gina Dahl skriver om Seminarium Fredericianum, skolen som biskop Pontoppidan fikk etablert, og som skulle gi en bredere undervisning enn det Latinskolen skulle ta seg av.

Det er planlagt ytterligere to utgaver av Bergensposten i år. Nummer tre kommer i september og det fjerde i begynnelsen av desember.

Vi har hatt en fantastisk forsommer i Bergen, og høststormene kom også rekordtidlig. Vi håper sommeren kommer tilbake og ønsker leserne en god sommer!

Yngve Nedrebø

Lars Borgersrud og Inge D. Eriksen: Gyldig innmelding?

Museum Vests historikere Haaland og Hovland, som har vært konsulenter for Museum Vests bok om Saborg, hevder i *Bergensposten* nr. 1/2018 at forfatterne av boken *Sabotører i vest* har gjort seg fortjent til hard kritikk for kildebruk. I *Bergensposten* nr. 2/2017 brukte de enda hardere ord. For å bevise sitt poeng denne gang, gjengir de hele kilden i *Bergensposten*.

Det dreier seg altså om en avhørsrapport av August Rathke i London 8. februar 1945, som ble foretatt av (den tidligere og senere overvåkingsmannen) Dankert Thuland. I vår bok omtaler vi denne rapporten i avsnittet «Etterkrigstid». Det beskriver (bl.a.) POT-mannen Dankert Thulands rolle fra 1948 som overvåker av flere fra Saborg og kommunistene etter krigen; blant dem August Rathke. Vi gjør leserne uttrykkelig oppmerksom på dette i første setning: «Thulands rolle illustreres godt gjennom nettopp avhøret av Rathke 8. februar 1945.»

Så fortsetter vi med å beskrive hvordan Thuland brukte hva Rathke uoppfordret hadde fortalt ham under avhøret i London 8. februar 1945 om sin deltakelse som 14-15 åring på «NS-møter» og forsøkene på å rekruttere ham. Så fortsetter vår boktekst med tanker om hvorvidt Thuland reflekterte over sin egen rolle, da han i de første krigsårene samarbeidet med Gestapo som godt voksen politimann, og vi

beskriver nærmere hvordan Thuland opprettet overvåkingsmappen på Rathke i 1948. Den som leser hele avsnittet i boken i sammenheng, vil se at det er Thulands virke som overvåker etter krigen vi er opptatt av på dette stedet, ikke innholdet i avhøret 8. februar 1945. I vår bok er rapporten ikke noen viktig kilde til Saborg-historien (selv om den gir noen interessante opplysninger), men som forklaring på hvordan Saborgs historie ble visket ut i etterkrigshistorien.

Men Haaland og Hovland hevder friskt i *Bergensposten* 2/2017 at vi «forfalsket innholdet i rapporten uten å bry seg om sannhetsgehalten i den ... (og) kritikkløst tatt stilling i spørsmålet om NS-medlemskapet». Samtidig omtaler de saken som en «bagatell». «Bagatell» har de hentet fra boken til Museum Vest (s. 404). Det er unektelig besyndelig at denne «bagatellen» fortsatt gjøres til hovedsak i artikkel etter artikkel fra kretsen rundt Museum Vest, siden det første oppslaget i *Bergens Tidende* 15. mars 2014. Det kan se ut som at de ved enhver anledning ønsker å sette på trykk at 14-åringen Rathke faktisk var medlem av NS. Vår vurdering er at dette ikke kan betraktes som reelt medlemskap av NS, av grunner vi gjentatte ganger har forsøkt å forklare. Men her nok en gang:

Vi skriver (*Sabotører i vest*, s. 585-586) at Rathke hadde gått på noen NS-

møter «og ble forsøkt rekruttert. Men det ville han ikke og kontakten ble brutt.» Vi mener det framgår av avhørsrapporten at dette er korrekt. Der forteller han at han gikk på et møte, og at noen stakk til ham en blankett som skulle fylles ut. Han fylte den ut og leverte den ved døren. Han skriver ikke at han visste at det var et innmeldings-skjema. Det hadde han imidlertid forstått da han kom hjem og tenkt seg om, og da fortalte han åpenhertig om det og fikk hjelp av familien til å melde seg ut. Av dette har vi trukket den konklusjonen at han ikke *ville* i betydningen *ønsket* å melde seg inn, men hadde gjort det ved en feiltakelse, noe som vi lett kan forstå at en 14-åring kunne finne på. Det var altså ingen *viljeshandling* fra hans side å bli med i NS. Vi mener derfor at det er dekning for å skrive at *det ville han ikke*. Heller ikke NS oppfattet dette som innmelding og han ble ikke oppført i noe registre verken for NS eller NSUF som medlem, hvilket landssvikpolitiet etter krigen bekreftet skriftlig. At Thuland og overvåkingspolitiet ønsket å bruke det senere er en annen sak. Det vet vi skjedde. Det var et ledd i den politiske kampen.

Fordi Haaland og Hovlands legger så stor vekt på Thulands avhør av Rathke i London 8. februar 1945, så må man lure på hvordan avhørsrapporten er brukt i Museum Vests bok, som de selv var konsulenter for? Vi innrømmer gjerne at det er vanskelig å kontrollere kildebruk i en bok som verken har kilderegister eller personregister. Så vi kan ta feil. Men vi kan ikke finne referanse til dette dokumentet verken i tekst eller

noter på den siden der (s. 404) boken refererer Thulands mening om hvorvidt Rathke var medlem av NS, eller på noen annen side. Så denne avhørsrapporten som Haaland og Hovland mener er så viktig i *Bergensposten* nr. 2/2017 og 1/2018, den ser overhodet ikke ut til å ha blitt brukt i boken de selv har bidratt til!

Desto underligere blir det at Yngve Nedrebø skriver på lederplass i *Bergensposten* nr. 1/2018 at dette er en sentral kilde «som er brukt i de to bøkene». Det stemmer altså ikke. Den er ikke brukt i Museum Vests bok og kan da umulig være en sentral kilde for deres versjon av historien om Saborg. Men også vi betrakter den som perifer i forhold til Saborg-historien. Tvert om er det en kilde som har fått altfor mye fokus og bidratt til å trekke diskusjonen om Saborg ut på et sidespor som handler om noe annet.

Det sidesporet er det som Hovland og Haaland etterlyser som «kjernen» i hele denne diskusjonen, nemlig om 14-åringen Rathke kunne betraktes som et reelt medlem i NS, med alt det som dette måtte innebære. Vi mener at denne kilden ikke gir grunnlag for det. Den bekrefter ikke en *villet* innmelding, bare en tankeløs handling av en ungdom, som umiddelbart ble rettet opp i. Men bak disse stadige gjentatte innleggene fra kretsen rundt Museum Vest over en periode på 4 år ligger en insinuasjon om at Rathke egentlig var nazist. Det er urettferdig og sjofelt. Sannheten er at Rathke satset livet for å bekjempe nazismen. Folk får lese bøkene og avgjøre selv.

Edgar Hovland og Anders Haaland: Tukling med kilder

Eksistensen av Thulands rapport til rikspolitsjefen av 8. februar 1945 ble vi først kjent med gjennom note 1578 i boken til Borgersrud og Eriksen (B & E). Siden presentasjonen av innholdet i den (sidene 585 og 586) syntes å avkrefte at Rathke var medlem av en NS-organisasjon fra høsten 1940 til februar 1941 (*Saborg*, side 404), var det av interesse for oss å få brakt på det rene om rapporten inneholdt opplysninger som rokket ved teksten i den boken vi hadde vært konsulenter for. Med kilden i hende kunne vi puste lettet ut og konstatere at rapporten gav det avgjørende bevis for at fremstillingen var riktig. Videre måtte vi trekke den konklusjon at B & E hadde konstruert en fortelling som på alle vesentlige punkter var uforenlig med teksten i rapporten. Dette har vi kalt forfalskning, og vi skal kort grunngi hvorfor.

I boken til B & E (sidene 585 og 586) heter det: *«Men det var noe annet av det Rathke troskyldig fortalte som interesserte Thuland minst like mye, nemlig at han som 14–15-åring hadde vanket sammen med noen venner som hørte til et NS-miljø. Faren til en av dem ble rekruttert av Sipo som tolk for Gestapo. Det hadde gått så langt at han hadde vært med disse vennene på noen NS-møter og ble forsøkt rekruttert. Men det ville han ikke, og kontakten med vennene ble brutt.»* Slik lyder deres fortelling, og **den eneste riktige**

opplysningen er avhørtes alder. Husk at det her eksplisitt sies at dette er hva Rathke troskyldig fortalte Thuland. Det er oppspinn fra ende til annen.

I avhøret forteller Rathke åpent om sitt medlemskap – både om inn- og utmeldingen. Dette som er det ene hovedpunktet i avhøret, blir ikke nevnt. Derimot bringer B & E til torgs en rekke opplysninger som avviker sterkt fra teksten i avhørsrapporten. Det står ikke et kvekk om at han gikk til noen NS-møter sammen med noen venner. Tvert om gikk han alene og bare til to møter. Avhøret sier intet om at han brøt kontakten med en disse «fiktive vennene». Faren til en av disse som endte som tolk for Gestapo, er heller ikke omtalt i kilden. Omtalen av Rathke som troskyldig er det heller ikke grunnlag for. Borgersrud og Eriksen har laget en fortelling som kort og godt ikke har dekning i rapporten, som avhørte leste gjennom, vedtok og signerte.

Vår påstand om kildefabrikasjon gjør at B & E i svaret forsøker å konstruere en forbindelse mellom egen tekst og kilden, og den snedige varianten lyder som følger: *«Vi skriver (Sabotører i vest, side 585-586) at Rathke hadde gått på noen NS-møter «og ble forsøkt rekruttert. Men det ville han ikke og kontakten ble brutt.»* Og så fortsetter de: *«Vi mener at det fremgår av avhørsrapporten at dette er korrekt.»* Det

---

er en redigert versjon, og den fullstendige lyder som følger (kortversjonen til B & R uthevet): «*Det hadde gått så langt at han hadde vært med disse vennene på noen NS-møter og ble forsøkt rekruttert. Men det ville han ikke, og kontakten med vennene ble brutt.*» Vi har påpekt at dette er ikke noe Rakthke fortalte Thuland i avhøret, men en konstruksjon av B & E. Det er intet i rapporten som gir grunnlag for å trekke den konklusjonen at medlemskapet ikke ble inngått eller ble inngått mot avhørtes vilje. Tvert imot. Avhørsrapporten som avhørte leste gjennom, vedtok og signerte, gir opplysninger både om innmeldingen, foreldrenes reaksjon på den og morens bistand i forbindelse med utmeldingen. Kilden dokumenterer både inn- og utmelding, og ved utmeldingen ble det kvittert med skriftlig beskjed om at han var strøket av medlemsfortegnelsen.

Forfatterne er tvetydige med hensyn til om medlemskapet var reelt. I boken synes det klart at det ble med forsøket på rekruttering. I svaret til oss blir de faktiske forhold erkjent, men handlingen var uttrykk for en fjortenårings tankeløshet. Her er det en fornøyelse å kunne erklære oss enig med B & E, og den villfarelsen, bagatellen om man vil, gir så menn ingen ripe i lakken på motstandsmannen, August Rathke. Den samme overbærenhet kan ikke bli historikerne til del. Den versjonen som B & E har brakt til torgs i boken er uforenlig med avhørsrapporten. Det er kort og godt kildeforfalskning.

Vi har ikke insinuert at Rathke «egentlig var nazist», og vi kjenner

ingen andre med tilknytning til Museum Vest som har forfektet slike synspunkter. Vi har hele tiden gått ut fra at denne gjesterollen i

en NS-organisasjon var en ren villfarelse av fjortisen Rathke, og hans aktivitet i den korte tiden han var medlem besto i å komme seg ut. Avhørsrapporten gir heller ingen indikasjon på at han hadde sympati for bevegelsens tankegods. Det vi har reagert på, er at B & E i boken har omskrevet kilden og dermed ført leserne bak lyset. Vi har villet yte vårt bidrag til at denne særegne B & E-vitenskapen ikke skal få vekstvilkår.

Et lite mysterium gjenstår. Hvordan har denne teksten som er avhørsrapporten helt og holdent uvedkommende, oppstått? Er teksten unnfanget av et sjeldent kreativt forfattersteam, eller har de hatt et forelegg? I tilfelle hvilket?

Knut Rage, oldebarn: Ingebrigt Bøe – treskjæreren på Lysøen

Anna og Ingebrigt Bøe fotografert omkring 1900, sammen med sine barn. Helt til venstre står Olav Martin, som i følge familiemyten skal ha blitt til mens Anna og Ingebrigt bodde på Lysøen, med Ole Bull som den egentlige barnefaren. DNA-testing har vist at det ikke stemmer.

Ole Bull bygget villaen på Lysøen i 1872-1873. Via en barndomskamerat, Nicolay Nicolaysen, fikk Ole Bull kjøpe den 700 mål store Lysøen for 600 speciedaler. Det var da allerede gardsbruk på øya, eit leilendingsbruk under Lysekloster Gard fra ca. 1670. Ole Bull ville ikke rive disse husene, og bygget derfor sin villa Lysø et stykke fra gardsbruket. Høsten 1872 var ikke

mindre enn tredve mann i arbeid med byggingen, og arkitekten var Conrad Fredrik von der Lippe. Sommeren 1873 kunne Ole Bull ta eiendommen i bruk sammen med sin andre kone Sara Thorp, og datteren deres Olea (f. 1871). Første byggetrinn var da gjennomført, men alt i 1875 ble huset bygget på.

En 23 år gammel snekkermester

I en artikkel i Bergens Tidende 2. juni 1975 med undertittelen «Stephan Tschudi Madsen legger fram nye opplysninger om den mest særpregete villa i Norge», heter det i et par avsnitt:

Som byggmester hadde man Nævdal, og det har vært oppgitt at bygdens folk gikk til hånde. Det kan ha vært tilfelle, men det må ha vært en profesjonell snekkermester med i bildet også.

Det har også her lykkes å finne nye opplysninger (takket være fru Eva Øien). Snekkermester Ingebrigt Bøe (1850-1944) var knyttet til arbeidet og bodde på Lysøen mens arbeidene pågikk. Han har fortalt at Ole Bull gikk og spilte mens arbeidet pågikk, og det slik at man både lo og gråt!

Bøe, som også var treskjærer, har blant annet utført treskjærerarbeidene i Årstad kirke, oppført av arkitekt Chr. Christie i 1890, og arbeider for arkitekt Adolph Fischer i Posthuset i Bergen, oppført i 1894 (nå revet).

I Knut Hendriksen (tidligere operasjef ved Den Norske Opera og tipoldebarn av Bull) sin Ole Bull-biografi står det følgende:

Arkitekten til Lysøen var lenge regnet for å være ukjent, til tross for at Ole Bulls nevø, arkitekten Schak Bull, i et trykt kåseri fra 1950 forteller at huset ble tegnet av Conrad Fredrik von der Lippe, utdannet i Hannover og mest kjent som arkitekt

for kjøttbasaren i Bergen. Byggmesteren het Nævdal, og de mange utskjæringene er antagelig utført av den 23 år gamle snekkeren Ingebrigt Bøe.

Ingebrigt Bøe er således den eneste av de mange håndverkerne som var i sving på Lysøen under i alle fall den første byggeperioden som blir fremhevet av Bull-biografer. Senere i sitt virke som treskjærer og snekkermester er Ingebrigt Bøe blitt behørig nevnt for sitt arbeid med utskjæringene på prekestolen i Årstad kirke. Det er vel nå på høy tid at han også blir behørig kreditert for de fantastiske utskjæringene på Lysøen, som trolig er det første som faller en besøkende i øynene.

Uekte barn og sosial skam

Men hvem var egentlig Ingebrigt Bøe? Selv for familens slektsgranskere fremstår han som en gåte. Men en del ytre data skal vi få på plass.

Ingebrigt Bøe var født i Manger 1850, og innført som «Uekte» i kirkeboken. Bak prestens innførsel ligger det en tragisk historie. Hans far, som var en selveiende gardbruker og satt forholdsvis godt i det, ble året før enkemann for annen gang og alene med sin 24 år gamle stedatter. Året etter ble hun gravid og fødte en gutt – Ingebrigt. For dette forholdet ble hans far dømt til straff på det såkalte Slaveriet i Bergen, som holdt til i Manufacturhuset, mens den stakkars stedatteren rømte fra Manger og bosatte seg i Bergen, hvor hun levde under kummerlige forhold

Villaen på Lysøen, oppført på 1870-tallet

inntil hun døde som fattiglem, ikke desto mindre hele 91 år gammel.

Den sosiale skammen må ha vært stor, og det er lite som tyder på at Ingebrigt hadde noen særlig kontakt med sin mor, som levde til 1917, da Ingebrigt forlengst var etablert og selvsagt kunne ha tatt seg av henne. Men det er en historie jeg vet mindre om, så det får ligge.

Fra oppveksten i Manger (hans far sonet ferdig og giftet seg deretter for tredje gang) taper jeg Ingebrigt av syne til han er 25 år gammel. Da er han bostatt i Bergen, som gift mann og familiefar. Bø-navnet er borte, nå heter han Sjursen til etternavn (det skal senere bli Bøe, med stum e). Sammen med konen Anna, f. Hole, som er noen år eldre og

også kommer fra Manger, bor han med deres førstefødte sønn, som er døpt i Nykirken året før, 1874. Ingebrigt er i folketellingen for 1875 ført opp som «Snedkersvend».

Familiemyten om Ole Bulls far-skap

Dette er altså etter den første byggeperioden på Lysøen, og samtidig med at det andre byggetrinnet blir påbegynt. Ingebrigt må ha gjort seg bemerket allerede ganske tidlig, ettersom han 22-23 år gammel ble hentet til Lysøen for å gjøre den krevende jobben med de mange utskjæringene.

I følge familietradisjonen skal Ingebrigt Bøe og hans kone (og sønn) ha

---

bodd på Lysøen mens han arbeidet der, og ikke minst skal hans nesteldste sønn, Olav Martin – artikkelforfatterens morfar – være født her. I så fall skjedde dette i 1876. Men kan det stemme?

Og ikke bare det, men et hardnakket rykte ville også ha det til at Ole Bull var den egentlige barnefaren! Det er faktisk en slående likhet mellom Ole Bull og Olav Martin Bøe og hans barn. Basert på Ole Bulls ry (eller rykte) som kvinnebedærer og den påfallende likheten hos mange i familien var det nok ikke rart at en slik historie oppsto. Men dette ryktet er nå avsannet med moderne teknologi, ettersom DNA fra en av Ole Bulls ekte etterkommere er jamnført med DNA fra et av Olav Martins barnebarn, og det var kort sagt null treff.

De som kjenner Lysøens bygningshistorie tviler også på at Ingebrigt Bøe ville ha arbeidet der i 1875-1876, så det er godt mulig at dette også er en familiemyte uten hold.

Bør på «repertoiret»

Ingebrigt Bøe ble med årene en mye brukt snekkermester i Bergen, en del byggeprosjekt var i samarbeid med Nævdal. Men selv om han fortsatt blir boende i byen og har sitt arbeid og en etter hvert voksen barneflokk her, så var nok dragningen tilbake til hjembygda sterkere. I 1898 kjøpte han småbruket Lille Næshagen i Manger. Etter at han ble enkemann i 1915, 65 år gammel, overdro han eiendommen til

en av sine sønner og bygget et «kårsus» på en fraskilt tomt i 1923. Da var han en godt eldre mann, og for lengst ferdig i sin virksomhet som snekkermester. Han giftet seg også om igjen, og det ble slik at hans hustru drev sin butikk i Bergen mens Ingebrigt stort sett bodde i Manger. Begge døde i 1944 – Ingebrigt i juni etter et fall i hjemmet, hans hustru som offer for det katastrofale britiske flyangrepet over Laksevåg i oktober.

Jeg skrev i begynnelsen at Ingebrigt Bøe fremstår som en gåte. Og da tenker jeg først og fremst på hans virke som treskjærer. Som person kunne han være en smule eksentrisk og ikke minst sta. Men utover arbeidene på Lysøen og i Årstad kirke, i tillegg til Fischer Posthus, er det ingen i dag som har noen større kunnskaper om hans virke. Men den kunstneriske utsmykningen i Ole Bulls praktfulle villa på Lysøen taler uansett for seg selv, og det er nå å ønske at Ingebrigt Bøe blir satt på «repertoiret» under omvisning i bygningen.

Yngve Nedrebø: Skiven 1918-2018

Søndag 10. juni 2018 kom det i overkant av 150 mennesker til Almås i Åsane for å ta del i feiringen av «brødskvivens» hundreårsdag.

Dagen ble feiret med flagg, musikk og taler, og med utdeling av grovbrødsquirer med leverpostei eller brunost, og med «Almåsballer» og vafler til dem som ville ha lettere mat.

Været var ganske bra, og det var satt opp gratis buss fra Bergen sentrum. Fra Hylkje var det ordnet skyss nesten het til gards. For mange av de som kom til Almås denne dagen var det første gang

de besøkte idyllen der.

Veiløse Almås framstod velpleid og med ny-restaurert hovedhus. For dem som har vært der noen ganger var endringen fra bare et år eller to siden stor og gledelig. Almåsgårdenes Venner har etter avtale overtatt gardsbrukene mot å holde hus og anlegg i god hevd.

Feiringen av brødskiven var et samarbeid mellom Arkivverket, Almåsgårdenes Venner og Åsane historielag, og arrangementet var del av markeringen av Kulturvernåret 2018.

Skiven og The-Salon i Kaigaten

Lørdag 8. juni 1918 kom maksimalpriskontrollør Einar J. Eliassen (1893-1979) i følge med «hr. Steen» opp trappen til kafeen «The-Salon» i Kaigaten 12 i Bergen. De ville undersøke størrelsen og vekten på de smørbrødene som ble solgt der.

Maksimalpriskontrolløren hadde åpenbart fått et tips, og det hersker liten tvil om at det var «Hr. Steen» som var tipseren. Vi vet ikke sikkert hvem hr. Steen var, for det var flere med navnet i Bergen, men denne mannen kan ha hatt et visst agg til The-Salonen.

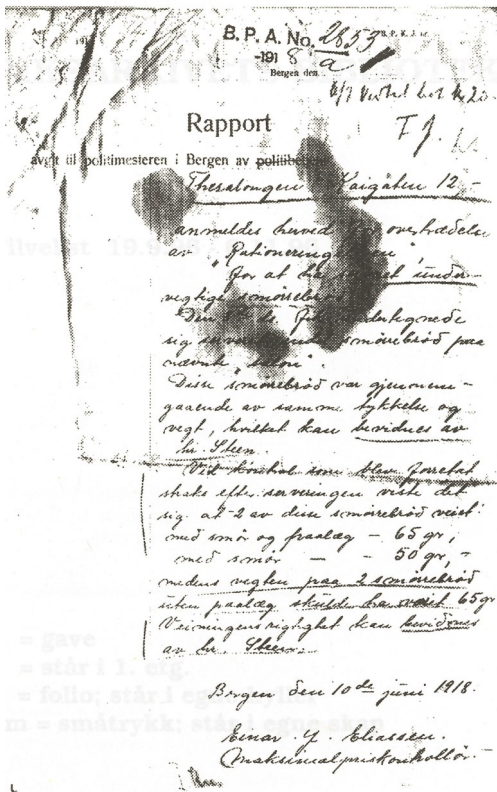
The-Salonen var startet opp ikke så lenge før, etter at huset i Kaigaten 12 var overtatt av Anni (1882-1947) og Nils Johan Albrechtsen (1880-1965). De hadde pusset opp, bygd på og ominnredet og bodde selv i en leilighet i 3. etasje, mens de leide ut første etasje til Nancy Bergmanns konfeksjonsforretning og Alf Teiges sigarforretning. I andre etasje drev familien Albrechtsen kaffe, og reklamerte stadig i avisene for sine «delikate smørbrød». 27. september 1917 hadde de avertert i Bergens Tidende etter «to flinke serveringsdamer og en kjøkkenpike» for halv dags arbeid og med tiltre-

Kaigaten 12 fotografert rundt 1918 av Atelier Knudsen. UBB:-KK-N206-021.

delse allerede fra 1. oktober 1917. Vi antar at det var oppstartdato for kafeen.

Maksimalpriskontrolløren må ha presentert seg og sitt ærend da han vel var kommet opp trappen, og han må ha åpenbart sin mistanke om at etablissementet solgte tynnere og lettere skiver enn det gjeldende lov og rasjoneringsbestemmelser tillot. Han bad om å få seg utlevert to av smørbrødene. Det fikk han, og ved hjelp av den medbrakte

Rapporten i B.P.A. 2853/18a bærer fortsatt preg av pålegget på skivene!

bevis.

The-Salonen fortsatte å eksistere i mange år, og vi finner annonser for den opp til første del av 1930-tallet. Da overtok Små-Ulrikken kafé lokalene.

Rapport, anmeldelse og bot

Mandag 10. juni 1918 satte mak-simnalpriskontrollør Eliassen seg ned og forfattet en rapport til politimesteren i Bergen om funnene i The-Salonen. Rapporten ble levert inn sammen med de to etter hvert ganske tørre smørbrødene, innpakket i matpapir. Rapporten gjaldt som anmeldelse for brudd på rasjoneringsloven.

Politiet reagerte omgående og ila kafevert Albrichtsens og The-Salonen en bot på 20 kroner (som tilsvarer 4-500 kroner i

vekten avslørte han at et smørbrød uten smør og pålegg kun veide 25 gram. Selv med smør og pålegg viste vekten bare 32,5 gram. Minste tillatte vekt for smørbrød UTEN smør og pålegg var imidlertid ifølge kontrolløren 32,5 gram.

Hr. Steen kunne bevitne at smørbrødene man solgte i The-Salonen «gjennom-gaaende (var) av samme tykkelse og vekt». Han bevitnet også «veiningens rigtighed».

Dermed kunne kontrollør Eliassen og hr. Steen forlate The-Salonen. De to tynne smørbrødene ble tatt med som

dag). Boten ble vedtatt og betalt 6. juli 1918. De to skivene, nå en måned gamle, ble pakket inn i matpapir og arkivert sammen med rapporten.

De avsluttede sakene ble pakket inn, og satt inn i arkivrommet. Der ble de liggende til de i 1976 ble avlevert til Statsarkivet i Bergen.

Skiven til næringsstoffanalyse

Da tiden nærmet seg for hundreårsdagen, ble det klart for oss at vi måtte få på plass en skikkelig analyse av skiven. Den var blitt produsert i et år med rasjo-

«Parti af Bergen», utsikt mot Lille Lungegårdsvann, Kalfaret og Ulriken, med Kaigaten til venstre. Lille Lungegårdsvann var her betydelig større enn dagens utgave, og gikk helt inn til Kaigaten. Foto fra Knudsens atelier, UBB-KK-2127-0925.

nering og krise. Kunne den skjule hemmeligheter?

Etter en ringerunde fikk vi grønt lys fra Næringsstofflaboratoriet ved Havforskningsinstituttet i Bergen. De fant hundreåringen interessant og ville teste den. Vi hadde to skiver, og fant at en ene, som allerede var relativt oppsmuldret, kunne tjene de vitenskapelige formål.

Skiven, som ved beslagleggelsen med smør og pålegg veide 32 1/2 gram, var nå nede i 18 gram. Smøret og pålegget var tørket fullstendig inn, og den smule fuktighet som en gang var i skiven er for lengst borte.

Først var det smaks- og luktetest.

Smakstesten ble utført av avdelingsleder Annbjørg Bøkevoll. Hun slo fast at det var lite smak å kjenne, den var bare en tanke syrlig. Det var heller ikke mulig å kjenne lukt av den. Så gikk den til teknisk analyse.

Brødskiven viste seg å være en god proteinkilde. Den inneholdt mye salt, noe som kan forklare konserveringen. Om saltet kom fra pålegget eller var tilsatt i brødet, kunne man ikke slå fast, men det var mer salt enn det er vanlig å ha i brød i dag, sa Lisbeth Dahl, seniorforsker ved HI.

Hun fortalte at B-vitaminene også var overraskende godt bevart i den gamle

Området ved Lille Lungegårdsvann. Foto fra Knudsens atelier, UBB-KK-1318-3659.

brødsleven, og at skiven hadde omtrent så mye energi som en brødsleve med pålegg skal ha etter dagens krav.

På minussiden var at de fant veldig mye av det usunne mettede fett, mer enn det er i brød. Det antok de måtte komme fra pålegget. Det høye fettinnholdet spilte nok tiden den er fra, sa Dahl.

Analysene viste videre at brødsleven inneholdt godt med mineraler. Det var mye jern i dette brødet, mer enn vi finner i brød i dag. Det tyder på at dette var et grovt brød. Og det speiler at de brukte andre kornsorter enn hva vi ofte har i dagens brød, som bygg og havre, sa Dahl.

Saltet og det mettede fett regnes som negativt i dag, men brødsleven fra 1918 var også bedre enn 2018-skiver på en-

kelte områder.

Den 100 år gamle skiven inneholdt mer jern og selen enn dagens brødslever, og faktisk også mer B-vitaminer.

Man kunne ha ventet at så gammelt brød skulle ha hatt mugg, men totalt fravær av fuktighet sammen med et høyt saltinnhold, forklarer at hundre-åringen er i så vidt god stand.

Hvorfor?

Det er høyst uvanlig å finne brødslever i arkivene, og det er uvanlig at kafeverter blir anmeldt for å skjære skivene for tynne. Så hva var det som var årsaken til at vi finner dette i arkivet fra Bergen politimester i 1918?

Spekulasjonsøkonomi, dyrtid og rasjonering

Norge hadde i 1905 valgt en nøytralitetslinje, og da krigen kom, forsøkte vi å fortsette på den linjen. Tradisjonelt har Norge vært nært knyttet til internasjonal handel, og vært avhengige av store import- og eksportvolumer.

Den norske handelsflåten var under første Verdenskrig en av de største i Europa med sine 2,5 millioner bruttotonn. Norge hadde både en stor dampskipsflåte og en stor fiskebåtflåte.

Verdenskrigen førte til at det ble vanskelig å importere en del av de varene vi normalt hadde kunnet hente fra utlandet. Når vi ikke lenger kunne importere nødvendige varer, måtte de så langt det var mulig erstattes av hjemlig produksjon. Den medførte økt etterspørsel etter arbeidskraft og økonomisk oppsving. Samtidig skapte krigen økt etterspørsel etter enkelte norske varer i utlandet, ikke minst var Tyskland svært interessert i norske fiskeprodukter. Og siden de krigførende partene langt på vei var forhindret fra å ta del i varetransport, kunne norsk skipsfart ta en større del av Verdenshandelen.

Selv om Norge forsøkte å holde seg nøytrale, og derfor kunne handle med alle parter, førte den svekkede utenlandshandelen til en omfattende mangel på vanlige forbruksvarer og korn i Norge. samtidig som etterspørselen var den samme. Resultatet ble at prisene på mange varer økte sterkt og siden manges lønninger ble liggende på samme nivå som før, ikke minst for de offentlig ansattes, la slike innkjøp beslag på en langt større del av

arbeidernes lønninger enn tidligere. Det ble "dyrtid". Det var med på å radikaliserer store deler av arbeiderklassen. Det ble arbeidskonflikter og streik. I 1917 kom revolusjonene i Russland og inspirerte ytterligere til å radikaliserer og polariserer.

Den vanvittige prisveksten innenlands og den internasjonale etterspørselen etter norsk fisk og transportskip førte til at fraktratene gikk enormt opp. Det førte til en vill spekulasjon i aksjer i handels- og skipsaksjer. I løpet av kort tid mangedoblet prisen på mange aksjer seg. Denne perioden og denne atferden omtales ofte som «jobbetiden».

Enorme aksjeformuer kunne skapes på kort tid, og det gav mange en følelse av at det hastet med å komme seg på oppgangen før det var for seint. Så mange nye spekulanter kom til.

Deler av de nyskapede formuene ble også satt i fast eiendom. Mange store og herskaplige hus ble bygd i og like rundt de store byene i 1917 og 1918. Det var enorm prisvekst også på slike eiendommer, slik at mange kunne fristes til å hive seg på byggeprosjekter uten å ha sikret finansieringen, i troen på at det uansett var noe som kunne selges med stor fortjeneste i løpet av kort tid. Det ble en «boble».

Samtidig var det enorm risiko forbundet med skipsaksjene. Tyskerne hadde erklært total ubåtkrig fra 1. februar 1917, og de angrep alle skip, uansett om de kom fra krigførende land eller fra nøytrale. Mens rederne forsikret skip og frakt, og kunne bytte ut gamle og dårlige skip med nye og langt bedre, dersom de fikk sine fartøy torpedert, var det de norske

Kaffe var blant de varene det var vanskelig å skaffe tilstrekkelige mengder av i sluttfasen av første Verdenskrig og et stykke inn i tiden etter. Illustrasjonen er hentet fra Riksarkivet, som har et stort arkiv etter Provinderingsdepartementet 1916-1922.

sjøfolkene som måtte bære risikoene. 2000 norske sjøfolk omkom. I jakten på fortjeneste lot enkelte seg lokke til å gi opplysninger om skipsavganger og reiseruter til tyskere, med det resultat at de tyske ubåtene fikk lette oppgaver i å spore opp og senke norske fartøy. Det ble reist spionsak mot flere nordmenn i Bergen, men straffene var milde. Dette bidro til å øke avstanden mellom arbeidere og kapitalister ytterligere.

Dette er det Nordahl Grieg har tatt opp i teaterstykket «Vår ære og vår makt», skrevet i 1935, og framført på DNS samme år. Han viste i stykket motset-

ningen mellom sjømennene, som kjempet for sine liv, mens rederne kunne velte seg i luksus, skapt av spekulasjon. Og stykket var bygd opp på å vekse mellom å vise bilder fra de to verdene. Visningen på teateret i Bergen utløste sterke reaksjoner.

Som så ofte ellers sprakk spekulasjonsøkonomien etter kort tid, og det kom et ras av konkurser. Når den forventede prisveksten i stedet ble til prisfall, ble spekulasjonsinvesteringene umulige å forrente. Flere banker fulgte med i fallet.

For å håndtere spørsmålene knyttet til

forsyningssituasjonen ble det opprettet et eget Provianteringsdepartementet i 1916. Det ble nedlagt i 1922.

Stortinget vedtok 14. mai 1917 en lov om «foranstaltninger til at sikre og ordne landets forsyning med livsfornödenheder og andre varer», og det ble opprettet et eget «Dyrtidskontor» ved samme departement gjennom resolusjon 8. september 1917.

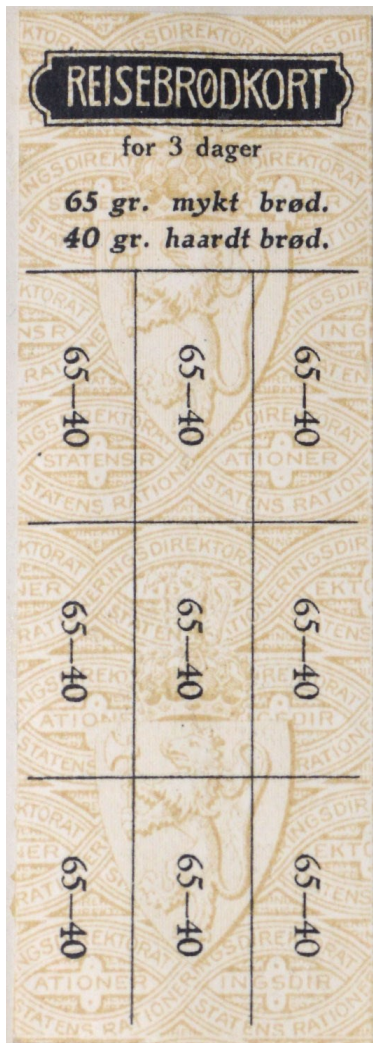
En resolusjon 3. november 1917 gav provianteringsdepartementet fullmakter til å treffe bestemmelse om begrenset salg i smått av fødevarer, og 16. november 1917 fikk Provianteringsdepartementet myndighet til å treffe bestemmelser om beslagleggelse av og avståelse til staten av eiendomsretten til korn, mel og gryn av alle slags.

Fra 1. januar 1918 tok Provideringsdepartementet i bruk sine fullmakter og innførte rasjonerering på nødvendige eller mye etterspurte varer.

Fra januar 1918 ble det også ansatt egne maksimalpriskontrollører, og de skulle som Eliassen i Bergen føre kontroll med prisene på fødevarer.

***

Og da er vi tilbake i The-Salon i Kaigaten 12 i Bergen 8. juni 1918. Kontrollør Eliassen fant at man solgte en halv millimeter for tyne «smørrebrød» og anmeldte det som brudd på rasjoneringsloven.

Rasjoneringsskive for brød fra 1918. Som på The-salonen i Bergen ble brødet regnet i gram. Illustrasjonen er hentet fra Riksarkivet.

Takk til Havforskningsinstituttet for å ha analysert skiven, og takk til Bildesamlingen ved UBB for å ha skaffet gode foto fra Kaigaten fra tiden rundt 1918.

DALSETRA – eit tidsbilete

Av lærar Kari Olavsdr. Os (1909-1999).

Far til Kari var ein av brørne til mormor mi, Kari Os Rotihaug. → Jf. artikkelen «Besøk på ein gammal ættegard», s. 61 i Bergensposten nr. 1/2017. Hos lesarar som har høyrte mora eller ei bestemor minnst si tid som seterbudeie, vil nok denne forteljinga vekkje assosiasjonar. Eg tykkjer dette er ei særst levande og opplysningsrike skildring av heilt unge jenter i rolla som budeier - vanlegvis eit arbeid for vaksne kvinner. Tante Kari var frå Nordfjordeid og fortel her om den gongen ho som 9-åring saman med si litt eldre søster tok på seg denne krevjande og ofte langt frå sut-frie jobben. Det var i ei tid då setring ennå vart driven på den gamle måten - eit viktig supplement til gardsdrifta elles.

Einar Offerdahl (red.)

DALSETRA VAR I MANGE ÅR brukt som sumararbeite av gardane Rotihaug, Skipenes og Øvre-Os. Kor lenge det er sidan dei flytte frå Skipenes-setra, kan eg ikkje seie. Men eg tok til som budeie der sumaren 1919, og var då 9 ½ år. Det kan synast ein noko låg alder, men so var no [systema mi] Oddlaug med, og ho var nesten 11 år, so til saman kunne vi mønstre ein bra alder. - Kva var det som fekk oss to småjentene til å ta på oss denne jobben? Eg kan ikkje seie det visst, men eg har som ei minning om at vi gjerne ville gjere oss nyttige. Far hadde i fleire år måtta leige andre til dette arbeidet, det var vanskeleg med hjelp, og no skulle det bli andre greier. Eg kan ikkje hugse at vi kjende oss tvinga til det. Men so visste vi no heller ikkje kva vi gjekk til.

Flyttedagen, buferdsdagen, var no litt utom det vanlege. Denne aller fyrste gongen minnest eg godt. Kyrne var visst farne i førevegen, for vi gjekk opp Osberget, og der gjekk aldri kyrne. Dei måtte vi elles jage langs bøgarden og so opp Skipenesberget. Det var ein strevsam tur inn denne «paddemarka», tett med einekratt og oreved, før vi kom på Gardsstøylen og hadde seteråsa føre oss. Då gjekk det lettare. På «Skåpa» var fyrste kvilet. Du kor sælt det var å hive dei tunge børene og puste ut! Ja, for buferdsdagen var børene digre. Ein sekk frisk halm brukte alle å ha med. Men far laga stoppa madrass til setresenga vår, so vi slapp å dra på halmsekken. Mat, sengetøy og gardiner var med, dessutan sild eller salt til kyrne. Far hadde gjerne nokre bord med til reparasjonar. Kyrne bar sjølv banda

Øvre-Os, barndomsheimen til Kari Olavsdotter Os og syskena hennar, Oddlaug og Kristen. Garden ligg der Eidselva renn ut i fjorden, derfor namnet. Luftfoto frå ca. 1960.

sine.

Etter kvila var det å ta fatt på det bratteste stykket av vegen. Men no vart utsynet betre, for skogen glisna etter kvart, og blåbærlyngen overtok. Oppe ved «Storesteinen» stogga vi atter. Der låg bygda djupt nede med Storelva i mange bukter og svingar etter dalen, og so gardane på begge sider. Vi måtte stogge ei stund og la augo fare over alt dette som var både so kjent og so kjær, for om ei lita stund kvarv bygda for augo, og fjellheimen låg framføre oss.

Å, der møtte oss ei luft so frisk og godangande at eg kjenner det som eit sug inne i meg enno i dag, og eg kan so grant sjå for meg seter-råsa utetter «Eggja», gjennom «Smådalane» og

forbi løypestrengen. Her tok kyrne det roleg og sopte i seg av det fine fjellgraset. Det hadde nok ein annan smak enn heimegraset, og kyrne såg ut til å kose seg med maten.

Om ei stund svinga vegen opp «Vasslia». Der såg vi Os-setra ved det fine vatnet som retteleg minte om smørauga i rømmegrauten. Der var nok både kyr og jenter flytte opp for ei stund sidan. Vi hua ned, men det leid nok for langt på dag, både folk og buskap var borte. Men no nærma vi oss snart målet, vår eiga seter. Kyrne spurta i veg, og vi gjekk alle lettare. Der kom «Skjeringane» til syne, desse mektige, kvasse tindane, høge og stupbratte med snø på toppane. Dei har for alltid prenta seg inn i minnet saman med duren frå «Yksne-elvane», som

DALSETRA 2009. Rotihaug-selet midt på bildet, det med ein stige atmed. Os-selet ligg t. v. for Rotihaug-selet. Ved sida av: det nedfalne og nye Skipenes-selet. Foto: Anita Ingebrigtsen.

bukta seg fossande nedetter fjellsidene. Der kom seterhusa til syne, dei grå sela som låg so tett inntil bakken, mest som grodde dei opp av jorda. Ja, det var alltid like gildt å sjå desse små heimane, ei trygg og lun krå for små og stundom redde jenter. Vi hua: No måtte huldrene skunde seg å flytte ut!

So var vi framme. Vi kasta børeneg og turka sveitten. Hadde vi hugsa lykjen? Jau, til all lukke. Det skreik og riksa i hengslene før døra gjekk opp. Alt stod fint på plass som då vi flytte heim om hausten.

No måtte vi ta fatt å vaske og skipe til.

Lukene kom frå glaset. [Bror min] Kristen fór opp på taket og sette piperøret på. Vi fekk inn frisk luft. Det vart sopt og skura grundig: tak, vegger og golv, benker og bord, hyller og skåp. Alt som var laust kom ut i sola, og fint og reint vart alt.

Treringjene måtte setjast bort i bekken. Dei var gisne, og no trutna dei. So vart dei skura med kost og sand og etterpå vaska godt i einelag og so hengde på veggen til turk. Far og Kristen tok eit tak i vedaskogen, med vi jentene onna med vasking. Framfor døra la vi til slutt ei tjukk matte av røsslyng.

På Dalsetra var 5 sel, men oftast berre 4 bruk setra der samstundes. Vi flytte

Teikning av Borghild Rud.

opp alle same dagen. Snart kom kyrne også fram på setra. Vi hadde slept dei inne ved «Tjønna», men no kom etter kvart alle buskapane. Vi hadde i mange år ei raud bjøllekyr, «Gullkrone». Ho brukte alltid fyrste dagen å slåst med bjøllekua til Rasmusane, ho «Blomstrei». Når det so var avgjort kven som var sigerherre, heldt dei fred heile sumaren. Kvar buskap heldt saman og brydde seg lite om dei andre. Våre kyr var leie til å leggje seg vekke dei fyrste åra, so vi måtte gå lange vegar og leite etter dei. Men etter kvart fekk vi oss nye kyr, og dei var opplærde som kalvar til å kome heim og inn i fjøsen om kveldane. Kristen var «kalvudeie» heime, og han skal ha takk og æra for å ha skaffa oss snille

kyr som kom heim til setra om kvelden.

– Ja, for oss setrejentene var det store og viktige spørsmålet: Ville kyrne kome eller måtte vi av stad og leite etter dei? Der var vidsveimt mark både utetter og innerter. Kva veg hadde kyrne teke om morgonen? Stundom gav vi oss tid til å vente litt før vi drog heimover, til beista hadde valt rute for dagen. Då var det meir sytalaust å ta dei att om kvelden.

So var vi ferdige med flyttinga, og det daglege styr og stell gjekk i sitt vanlege gjenge. Klokka halv seks dundrar det på døra vår. Dei vaksne jentene i dei andre sela er gilde og vekkjer oss jentungane.

Vi fer opp, hiver på oss kledda, og so berst det ned i fjøsen og mjølke. Vi hadde fjøs under selet, i kjellaren so å seie. Trongt og vanskeleg var det å ha kyrne der. Dei la seg skitne om natta, og ufyseleg var det då å ta fatt på mjølkinga om morgonen. Det hende ei ku sleit seg stundom, og det vart stanging og slåsting. Vi måtte ned og avstyre. So skrangla bjølla. «Gullkrone» kunne aldri halde hovudet i ro. Eg fann til slutt på å setje dott i, men den datt ut. Kva so? Jau, eg festa eit snøre i kolven og batt fast. Det hjelpte. Men so måtte eg hugse å løyse om morgonen, elles vart det katastrofe når eg skulle ut og leite om kvelden.

I mange år måtte vi sile mjølka i tre-ringjer og la dei stå i hylla til mjølka vart sur. Deretter tok vi rømmen av. Surnmjølka slo vi opp i ein skjørstamp

---

og rømmen i rømmekrukka. Men denne avdråtten skulle heim. Det var ikkje meininga at budeiene skulle ete og drikke opp alt, men vi hadde no lov å ta til oss det vi lysta av mjølk, rømme og rømmekolle. Der var ingen køyreveg, vi måtte bere alt på ryggen. Mjølk og rømme slo vi opp i blekkhølkje. Kor mykje kunne ein då lesse på ein jenterygg? Vi hadde til vanleg eit 12-liters hølkje og stundom eit 16-liters. Dei fyrste åra kom no likevel far opp og henta mjølk. Det var ein halvtimes veg å gå frå setra og ned til Eggja der mjølkestrengen var. Den strekte seg lik eit skinande band mellom oss og dei der heime, like ned til naustet på Øvre-Os.

Når mjølkespanna var komme av ryggen og verste sveitten turka i fjeset, sette Laura i å hue. [E.O. merknad: Laura (Rotihaug) var Karis syskenbarn, syster til mor mi.] Laura hadde so frisk og klår ei røyst. Der svarta dei ved spelet: tre slag med ein stein på strengen. No måtte vi gjere hølkja i stand. Loket vart bunde fast, vi sette krok på og smette fure- eller bjørkekvister på til å bremse med, og so hengde vi på strengen. Stor var spaninga: Ville det gå høveleg fort i dag, korkje stogge langt oppe eller gå so snøgt at stoppesnora ikkje greidde å bremse av nede so hølkja fór dansande i kvisthaugen so flisane spratt? Som oftast gjekk det bra. Vi hua til avskil og tok heimvegen fatt. Kor lette og frie vi kjende oss når sendinga var unnagjort! Var vèret so sant bra, gjekk Oddlaug og eg rett ned den stupbratte Eggja, medan dei andre jentene hadde heile Skipenesberget å traske. Men vi var alle unge og spreke

og kvidde oss ikkje for ein umak. Unnabakka går det alltid lett, so vi sprang lange stykke.

Klokka halv fem barst det i veg att med seterjentene. Vi på Øvre-Os gjekk opp Osberget til Os-setra og derfrå til Dalsetra. Ein halv time sparte vi på det, so vi kom fram klokka 6, samstundes med dei andre jentene. Dei hadde brukt to timar. Stundom var buskapen komen, og då var vi sæle og glade. Men særleg styggeværsdagane måtte vi ofte av og leite. Hadde vi no endå hatt so gode regnkledde som i dag! Ein regnkepp hjelpte bra, det var verre med skotøy. Ingen hadde gummistøvlar, og vi vart ofte våte på beina. Men før vi la i veg på leiting, måtte vi ta mjølkestellet. Fyrst tenne i omnen og setje på ei gryte med vatn og einekvistar til einelogg eller «einebak», som vi sa. Deretter var det å fløyte rømmen av ringjene og slå surmjølka i skjørstampen og rømmen i rømmeambaren. So inn i bekken og skure mjølkeringjene. No var einelogg ferdigkokt og vart slegen opp i ringjene saman med einekvistene. Dette fekk så stå og godgjere seg før vi slo ut loggen og hengde ringjene opp på veggen. Denne vaskeprosessen var viktig for at mjølka skulle surna riktig. Treringjene vart temmelig sterile, mjølkesyrebakeriane fekk gode arbeidsforhold og rømmekollane vart fine i smaken. Alt dette arbeidet tok ei tid, og likevel trur eg ikkje at vi slurva unna nokon gong. Stellet vart lettare då vi slutta med all denne einebakinga. Vi silte då mjølka i hølkjet om kvelden og sette det til avkjøling i bekken. Dei hadde byrja med meieri på Eid.

Første året på setra då Oddlaug og eg gjekk i lag, vart det til at ho drog etter kyrne medan eg stelte på setra. Andre året var vi blitt så vaksne at vi skulle klare oss åleine, og då gjekk vi kvar si veke. No måtte eg ut og leite åleine etter kyrne, og det var ikkje alltid eg fann dei. Stundom vart eg redd, helst når eg kom inn og sør om og ikkje var kjend. Kom so skodda rekande, datt modet ned i skorpe. Dei vaksne sa eg kunne berre liggje oppe om dagen og ikkje gå heim. Men eg greidde ikkje å vere åleine i fjellet heile dagen, so eg gjekk heller ned og oppatt. Dei vaksne forstod visst lite av dette. Eg var då berre 10 år, og det var vaksne folks arbeid eg hadde teke på meg. Seinare i livet då eg las «Haugtussa», der Garborg skildrar kor framand og redd ho er i fjellet, og kor ho lengtar heim til mor i kjøkenkrå, ja, då kjende eg meg att.

Vi var no heldigvis som regel friske. Det hende eit par gonger at Oddlaug vart sjuk. Ein gong første året var vi komne ut til Jogardfjosen på Nedre-Os. Då tok ho til å kaste opp. Ho måtte snu heimatt, og eg traska vidare med høl-kjet. Då eg var komen opp i første kvilet, såg eg Kristen kom oppover bøen mot gardfjosen. Han var send i veg til støtte og trøyst for meg. Han gjekk snøgt, og hadde teke av seg den vesle frakken sin og bar han på armen. - Jau, vi klarte oss godt. Eg trur kyrne kom av seg sjølv den kvelden. Vi stelte som vanleg og la oss i same senga om kvelden. Vi hadde no elles berre ei seng i selet. Eg trur Kristen låg «ned med fotå», som vi sa.

Vi var alltid gode vener, vi seterjente-ne, og hjelpte kvarandre. Oddrun Skipenes kom ofte med mjølkebytta når eg kom seint heim med kyrne. «Skal eg hjelpe deg å mjølke?» sa ho.

Det var ille når vi ikkje fann kyrne om kvelden. Då måtte vi av stad neste morgon og leite. Då var det lyst, og vi kunne omlag rekne oss til kvar dei var. Eg hugsar ei fæl torenatt at kyrne våre låg ute. Laura gjekk og på setra samstundes. Ho var eit par år eldre og var god å ha til støtte. Denne kvelden tydde vi i hop alle tre i selet vårt og låg i same senga. Kor redde vi var den natta! Det lynte og tordna i eitt. Det hjelpte ikkje om vi kraup under teppet. Vi såg lynet likevel. Og so redde vi var for kyrne! Vi trudde dei kunne knapt kome levande frå slik ei redslenatt. Men dei hadde greidd seg fint og fylgde lydige med neste dag då vi fann dei langt ute i «Kudalen», der det er bra lunt. Det var ikkje alltid dei ville lyde når eg kom og skulle jage dei den fyrste sumaren. Dei hadde ingen respekt for denne jentungen. Seinare tok eg min mon igjen. Når eg såg dei, ropte og gaula eg so dei vart redde og kom seg i veg.

Om kveldane når stellet var unnagjort, kom vi jentene saman i eitt sel. Då hadde vi handarbeid med og hadde det retteleg koseleg. Sundagane gjekk vi ikkje heim, men låg oppe. Vi tok det litt meir med ro om morgonen då. Etter vi hadde mjølka og silt, jaga vi gjerne kyrne ned i «markja». Der var dei sikre å finne om kvelden om dei ikkje kom av seg sjølve. So laga vi frukost. Ofte steikte eg sveler om sundagsmorgonen.

Rømmegraut-fest utanfor eit av sela mange år etter at Kari og Oddlaug var stølsjenter. For bordenden Kristen, så Oddrun, Laura og Kari (t. h.)

Ei lang kvilestund etterpå gjorde godt. Fyrst etter middag kom vi jentene saman att. Då hadde vi kaffi i lag. I ruskevêr møttest vi ei eitt sel. Vi hadde aldri handarbeid om sundagen. I staden spela vi kort. Det var visst mindre syndig! Men var det fint vêr, tok vi kaffikjelen med og gjekk anten til «Storesteinen» på næraste eggja, eller kanskje heilt til «Tispesteinen». Der var det flott utsyn over Lotestranda og fjordane: Ålfotfjorden, Hyen, Gloppen og Innfjorden. Skjeringane og Gjegnalunden reiste seg store og mektige mot sør og vest, og so hørde vi duren av Yksnelvane. Slike dagar var det gildt i fjellet. Stundom kom det gjester, slekt og vener, kameratar og grannar. Det vart diska opp med rømmekolle, anten

inne i selet eller ute. Skulle det vere retteleg gjævt, kom rømmegraut-gryta på omnen, og både gjester og setretausar tykte visst livet var godt å leve.

Det var vanleg at folk sleppte hestar i fjellet om sumaren. Det var vel helst etter dei hadde gjort frå seg maskinslåten og dreiv med stuttorvren. Vi fekk vitjing av dei på setra òg. Eg var alltid litt redd hesteflokken og smaug meg varsamt framom då eg var mindre. Seinare tok eg det med ro. Men vi likte ikkje at dei kom inn på setra. Tidleg om morgonen, so i firetida, var hestane på ferde. Dei beita og gnog tett inn i dørene og skramla med bjøllene. So tok dei seg ein pause lenger fram på morgonen. Men då skubba og gneid dei seg oppetter dør og vegg. Vi måtte

---

opp tidleg og vart arge fordi vi ikkje fekk sove i fred. Men dette var nok ikkje eit nytt problem, for på setra var ei innretning vi kalle «hesteskrelle». Den var laga av tre og låg lagra inne på skotet på Rotihaug-selet. Når vi svinga denne skrella rundt, vart det ein stygg låt som skræmde hestane. Dette brukte vi å gjere om kvelden og fekk dermed jaga dei langt opp mot «Lisjegjøel» eller inn til «Tjøenna». Men det hindra ikkje plageåndene å kome att ut på morgonen.

Å jau, der kunne nok vere ymse problem for oss seterjentene. Det slumpa til at kyr kalva. Eg minnest det hende i Rotihaug-fjosen nett natta før vi skulle flytte heim. Stakkars Laura som måtte takast med dette! Dei andre kyrne belja og brølte og var fælt opphissa over hendinga. Kva skulle ein gjere med den vesle kalven? Laura bar han heim på skuldrene sine neste dag, ein heller hard og strevsam jobb. Men ho var no vaksa jente då og aldri oppradd eller redd for å ta eit tak.

Som oftast flytte vi på setra fyrst i juli månad og kunne vere der til slutten av august. Siste bolken kunne vere heller utriveleg når det sette inn med regn og ruskevêr. Og so vart det tidleg mørkt. Det såg ut til at kyrne kvidde seg for heimvegen om kvelden, for dei låg seg

vekke, endå til dei som var flinke til å kome tidleg på sumaren. Men det minka nok med graset, dei måtte gå lenger etter det, og so myrkna dei ute Vi tok til å lengte heimatt, både folk og dyr. Ja, kyrne lurte seg stundom heim litt for tidleg og måtte hentast oppatt.

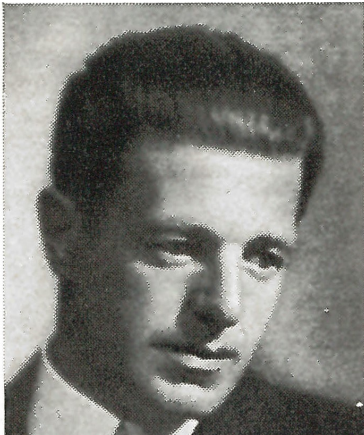
Snart stod heimreisa for døra. Vi laga litt gjestebod siste kvelden. Då kom vi saman i eitt sel og laga rømmegraut. Kvar ytte sin skjerv av mjølk og rømme. Kaffi og kaker hadde vi etterpå. Neste morgon drog vi so med buskapen.

Selet var vaska og reint, koppar og kjerald kvelvde og sette på plass, lukene for glasa. Vi låste døra og so bar det i veg. Kyrne skyna kvar dei skulle og traska lydig føre. Vi snudde oss framme på «Bakken» og hua tilbake. No kunne huldrene få flytte innatt i selet!

No er det slutt med seterlivet for mange år sidan. Eit par av sela held på og rot-nar ned. Men Os-selet og Rotihaug-selet er i fin stand. Ungdomen likar å ta seg fjellturar, og då er det godt å ha ein stad å overnatte. No er det sjeldan eg er på Dalsetra, men av og til hender det, og då minnest eg både glade og mindre glade dagar.

Christian Brun Larsen:
**Elias Johan Steen-Olsen — bakermester,
dikter og stjerneadvokat**

I mine yngre år besøkte jeg fra tid til annen min grandtante fru Hildur, født Wilhelmsen. Som enke styrte hun husholdningen til høyesterettsadvokat Steen-Olsen i Kalfarveien 69a og hun bodde i mange år i huset. Hver gang jeg kom innom ble det disket opp for meg, og høyesteretts-advokaten og hans kone tok stadig til orde for at jeg måtte få av det beste huset hadde å by på. Med tiden ble jeg også ganske godt kjent med husets herre. Jeg fikk oppdrag som sjåfør, og hjalp ham enkelte ganger med lakkering eller maling.

Det ble mange spennende samtaler, og noen ganger følte jeg at det kanskje var dikteren Steen-Olsen jeg hadde med å gjøre. Men samtalene gav meg en ballast jeg har kunnet øse av i alle år etterpå, og når jeg har følt jeg har kommet på en god formulering eller har funnet

en god løsning, har jeg ofte latt falle utsagnet: «som Steen-Olsen ville ha sagt det».

Denne ekstremt kunnskapsrike, gjestfrie, intelligente og humoristiske mannen med en spesielt velutviklet sans for bergenske spissformuleringer og underfundige budskap, fascinerte meg. Han var også en motsetningenes mann, ideologisk forankret langt ute på venstresiden, men samtidig eiendomsbesitter, kapitalist og aksjespekulant, alt med stor dyktighet og med stort hell.

Men jeg har truffet mange som hadde sett andre sider hos ham og Steen-Olsen var en fryktet og slagferdig motstander både i retten og utenfor. Opp gjennom årene har jeg fått servert svært mange historier om ham, ikke alle like troverdige. Nå har jeg satt meg ned i forsøk på å finne ut hva som kan være

korrekt, og hva som var oppspinn.

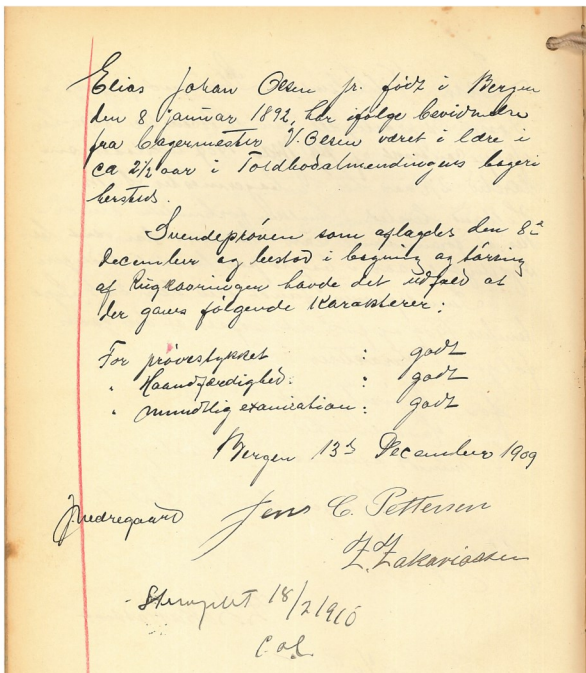
Bakermester

Elias Johan Olsen var født i Bergen 8. januar 1892 som sønn av «arbeidsmand» Elias Olsen Steen, født 18. januar 1854 på Stend i Fana. Faren var kommet til Bergen i 1875 og var i noen år sjømann. Men etter at han hadde giftet seg gikk han på land, og han står som arbeidsmann i 1885-telling og som løsarbeider i folketellingen i 1891. Men han tok handelsborgerskap og drev i mange år et bakeri. Seinere står han oppført som forretningsfører. Han var også politisk aktiv, satt i kommunestyre og formannskap i Bergen og møtte på Stortinget som vararepresentant for Venstre. Faren døde 6. januar 1922.

Mor til Elias Johan var Ingeborg Larsdatter Hopland, født 11. februar 1854 i Austrheim i Lindås. Hun var kommet til Bergen 1872.

Når Elias Johan skulle snakke om faren, omtalte han ham som «arbeider». Om det var for å understreke sin egen klasse er jeg ikke sikker, men faren hadde arbeidet seg opp fra sjømann og løsarbeider, til handelsborger og Stortingsrepresentant.

Faren drev bakeri, og Elias Johan må ha vært påtenkt som etterfølger. Han gikk i

Elias Johan Olsen, fra svenneprøveprotokoll 1902-1914 for «bagerhaandværket», Bergen politimesterembete. SAB.

bakerlære i 2 1/2 år i Toldbodalmnendingens bakeri og ble svenn 13. desember 1909, knapt 18 år gammel. Svenneprøven bestod av baking og tørking av rugkavringer.

Han avla senere mesterprøve og ble bakermester. Men hans tid som bakermester ble ganske kort. Det er fortalt at han var plaget med «mel-allergi», og derfor måtte finne annet arbeid. Han begynte å lese til artium og tok i 1915, 23 år gammel, eksamen som privatist på latinlinjen. Han valgte å dra til Kristiania for å studere juss, og tok høsten 1920 juridisk embetseksamen. Han for-

talte meg at hybelen han hadde i Christiania da han studerte, var så trekkfull at når det snødde og blåste om vinteren, måtte han ofte riste dynen fri for snø.

Overrettssakfører

Elias startet overrettssakførerkontor i Bergen i 1921. Han fortalte meg at han til å begynne med fikk han oppdrag fra overrettssakfører og siden høyesterettsadvokat (1926) Victor Iversen. Iversen hadde mange tillitsverv i Bergen: Formann i Småbruk- og Boligbankens arbeidsnemnd i Bergen fra 1926. Tidligere var han formann i Bergens ligningsnemnd, tilsynskomiteen for kontoret for fri rettshjelp og ankenemnden for trykkekassen.

Han giftet seg 21. januar 1920 i Sverige med Bergljot Marie Selvik f. 18. november 1892 i Flekkefjord. De fikk 3 sønner og 2 døtre i sitt ekteskap.

Om den andre sønnen Renè f. 18 juni 1922 har klassekamerater av ham fortalt at han til de grader var et skolelyst at han etter at han en periode over noen måneder hadde vært syk og sengeliggende, kom tilbake på skolen og rykket opp 2 klasser fordi han hadde benyttet syketiden til å lese seg opp.

Mens Renè gikk i gymnasen, var han en av lederne for skolestreiken i Bergen i februar 1941, og etter ordre fra tyskerne ble han utvist av skolen og han satt en tid arrestert. Han var kommet med i illegalt arbeid, og flyktet i mai 1941 til Sverige og forsøkte å komme videre til England. Han tok han hyre på M/T «Storsten» (En av kvarstadbåtenen), og

omkom 1. april 1942 da skipet gikk ned vest for Kristiansand etter en eksplosjon.

Den yngste sønnen, Knut, født 25. januar 1928, tok M.A. ved St. Andrews University i Skottland i 1950. Han emigrerte til USA i begynnelsen av 1951, og meldte seg frivillig til innsats i Korea: Han tjenestegjorde i flyvåpenet og ble amerikansk borger i 1952, etter et år ved fronten i Korea. Han bosatte seg i Los Angeles.

Studentersamfunnet i Bergen

Advokat Steen-Olsen var i alle år en ivrig turgåer, og på en av turene til Fløyen kom han i snakk med noen kvinnelige studenter. De ønsket seg et studentersamfunn i Bergen. «Glimrende ide», sa Steen-Olsen, satte seg ned og laget forslag til statutter. Med det ble han en av stifterne av Studentersamfunnet i Bergen, og han ble også valgt til første formann. Fra 1938 var han Studentersamfunnets æresformann. Han var også en av stifterne og første formann i Norsk Studentsamband 1937-1945.

Steen-Olsen mottok flere dekorasjoner knyttet til hans innsats for studentersamfunnene: han mottok Gull-Klubbe fra Studentersamfunnet i Bergen, og var også ridder av første klasse av Det Gyldne Pinnsvin for «fremragende fortjenester av Studentersamfunnet i Bergen og for å oppmuntre til fortsatt arbeide for Samfundet», og han ble også tildelt Hestehoven fra studentersamfunnet ved Landbrukshøyskolen i Ås.

Astrid Utne Sørensen (1912-2008) ble intervjuet i 1996 og fortalte da om sin tid som kvinnelig student i Bergen på 1930-tallet: «Jeg pleide å stå opp hver dag klokken seks, gikk en tur på Fløyen sammen med en venninne før forelesningene. På disse turene fikk vi etter hvert følge av en advokat. Han ble innvidd i de tanker som fantes om å starte et studentersamfunn. Han syntes ideen var strålende, og da vi traff ham neste morgen, hadde han klekket ut planen som var mye mer storslått enn våre. Han ga også pekuniær støtte til oppstarten av foreningen. Elias Steen-Olsen het advokaten, og han ble formann i det første styret i Studentersamfunnet, etter en kampvotering mot Knut Fægri. Fægri, Halvdan Schelderup og frøken «Utne» ble ved akklamasjon valgt til styre. «Frøken Utne» husket tilbake til tiden i Studentersamfunnet som intens, hektisk og fantastisk.

Styremøtene ble avholdt hjemme hos Steen-Olsen, mens debattene foregikk på Hotel Terminus. Det var livlige diskusjoner, oftest etterfulgt av dans. Hotell Terminus var jo et avholdshotell, men vi klarte tydeligvis å ha det moro for det, sier Astrid Utne Sørensen.

3. februar 1936 ble Elias Steen-Olsen angrepet i Dagbladet fordi han som formann for Studentersamfunnet i Bergen, «i strid med akademiets ånd», hadde nektet den høyreradikale Anders Lange (1904-1974), sekretær i Fedrelandslaget, å komme til orde under en debatt i studentersamfunnet i Bergen. Det ble hevdet at dette var en «unødvendig krenkelse av meningsfriheten».

Dramatiker

I 1933 debuterte Elias Steen-Olsen som dramatiker med stykket «Døden og Kjærligheten». Han fikk det antatt på DNS i Bergen, og fikk stor oppmerksomhet i lokalpressen.

Bergens Tidende brakte 28. januar 1933, på førstesiden et stort oppslag:

Overrettssakfører Steen-Olsen har skrevet et drama om døden og kjærligheten.

Denne interessante debut trenger naturligvis en nærmere kommentar, og vi henvender oss derfor til overrettssakføreren og spør om han har noget å si til sin undskyldning.

Stykket avsluttet jeg i sommer, og så sendte jeg det op til teatret og fikk en kort tid efter beskjed om at det var antat til opførelse.

Og hvad handler stykket om?

Det vil jeg jo ikke gjerne røpe, men intensjonene i stykket kan vi kanskje snakke litt om. Vi kan leve et langt privatliv, et begivenhetsrikt familieliv og et samfundsliv som offentlig personlighet uten at tilværelsen tvinger oss til å lære oss selv å kjenne. Kanskje vil de fleste av oss gå i vår grav uvitende om de krefter som har bestemt våre tanker, vår tro og våre handlinger. Vi kan det, fordi jordens overflate har fremkalt bevæpnede regler for alt menneskeliv - regler vi kan lære å følge eller forfølge uten at vi avslører for oss selv nogen åndelig beveggrunn til det. Vi vet at vi lever på gene fordel og tap, den enkelte og samfundet, men vi vet ikke hvad som

er fordel og hvad som er tap. Den religiøse vekkelse skaper et rikere, inderligere og ydmykere forhold til Gud og hever den enkelte og samfundet opp på et høiere åndelig nivå i livet etter døden. Alle religioner gir leve-regler som øker chansen for salighet i det neste liv. De som ikke har oplevet denne religiøse omvendelse vil fortsette lovet etter døden på mindreverdige nivå og kanskje ikke få det bedre enn de elendige her på jorden. Men den religiøse hever ikke mennesket opp på et høiere åndelig nivå i dette livet. Tvertom. Den omvendte ser jordlivet som en betydningsløs ventetid og blir intolerant og umenneskelig mot de fortapte som ikke forstår at et liv i velsignelse er døden og at en velsignet død er livet.

Bergens Tidende fulgte opp 2. mars 1933 med et lengre intervju med forfatteren:

DØDEN OG KJÆRLIGHETEN – En samtale med forfatteren før premieren i morgen.

Den nasjonale scenes premiere i morgen, hvor en av byens kjente jurister står frem som dramatisk forfatter, omfattes som rimelig kan være med stor interesse og spenning.

På overrettssakfører Steen Olsens forkontor hersker idel travelhet, og intet bringer tanken hen på at vi er i nærjheten av et åndens verksted, så å si. Velordnede reoler fra gulv til tak, fylt av saker og skjebner lukket inne i gule omslag.

Er det et av disse omslag som skal

åpnes i morgen? Spør vi overrettssakfører Steen Olsen som temmelig nervøs måler gulvet på sitt kontor. Muntre akvareller og tegninger på veggene mildner det stive inntrykk, som de høitidelige lovsamlinger i reolene gir.

-Nei, mitt stykke bygger verken på privatpersoner fra mitt virke eller fra mitt privatliv. Døden og kjærligheten handler om mennesker som etter sin stilling i samfundet står midt oppe i tidens brytninger. En opplevelse kommer til å gripe Arne Anker så sterkt at den truer med å sprengre ham. Følelsene driver ham til kamp mot den sosiale ledelses dilettantisme og mot likegyldigheten. Han når i disse få timene – denne første del skildrer ingen avklaring – ingen sikker og endelig formulering av mål og midler. Den avgjørende kamp som skildres i annen del, krysses også av de indre oppgjør som etter forholdene måtte komme. Jeg har søkt å skildre personene og hendelsene så virkelighetsnært som min dikteriske opplevelse har vært. Når jeg dessuten har ført symbolske skikkelser inn i dette realistiske miljø, skyldes det at «Døden» for min fantasi er kommet til å stå som den sosiale elendighets yppersteprest. - en yppersteprest som særlig i brytningsperioder ophøies til avgud, til en elendighetens diktator hvis ånd regjerer over alle regjeringer.

Det er altså i tråd med den tankegang som Nordahl Grieg gir uttrykk for når han viser forherligelsen av døden i døden?

-Ja, på en måte kan en si det. Det jeg

Gösta Ekman (1890-1938) og Arne Bang-Hansen (1911-1990) var hentet inn til Steen-Olsens stykke «Den evige lengsel» på DNS 1935. Fotografiet er hentet fra forestillingen.

vil si i stykket er at livet skulde være kjærlighetens høisang til hver dags tilværelse. Og at det kan bli det dersom menneskene ofret all sin vilje og evne på dette livet og hadde den tillit til Gud at han ordner vår tilværelse i det neste liv uten å kreve disse for ham så nedverdiggende og for menneskene så forvirrende vidnesbyrd om tro – en tvilens tro som gjennom århundrer har vært den inderste grunn til sosial elendighet.

Steen Olsen har talt sig varm, og det er blit ganske stille i kontoret.- De brune skinnryggene med gullsnitt til øine står liksom og lytter, og utenfor på Strandgaten pulserer trafikken. Vi ser gjennom de store vinduene som en stum film. Om «Døden og kjærligheten» som skuespill vet vi i dag intet, men vi vet i all fall at det er båret

frem av en trang til å søke vekk fra de to dimensjonerte plan vi beveger oss i. Bakover og opover til meningen i oss og med oss.

Og som et alvorlig forsøk på en orientering skal stykket bedømmes.

Telefonen kimer og sakfører Steen Olsen akkorderer om hvorvidt tolv og en halv er for lite og tretten er for meget.

DNS hadde hentet den anerkjente svenske skuespilleren Gösta Ekman for å spille hovedrollen. Han kom også tilbake for å tolke hovedrollen i det stykket som Steen-Olsen fikk oppført i 1935 «Den evige lengsel».

Onde tunger ville ha det til at det var Steen-Olsens penger som hadde vært avgjørende for at Ekman ville gjøre disse rollene. Det kan vi ikke si noe sikkert om, men valget av skuespiller førte i hvert fall til til ekstra stor oppmerksomhet rundt oppføringen.

Sunnmørsposten meldte 9. mars 1933. stykket «Døden og kjærligheten» hadde fått sterke lovord i pressen, og antydnet at man kunne stå overfor en svært lovende dramatiker.

Men det var slett ikke alle som ville slutte seg til den sterke lovprisen. Signaturen A.P. Var langt fra overbevist i sin omtale av «Døden og kjærligheten»:

Det avsluttende revolverskudd er en slem utgang. Det bringer ingen løsning på den konflikt som har meldt sig. Den setter et punktum der hvor

---

der nettop er dukket op et spørsmålstegn for tilskuerne, og forfatteren røber ved å hugge knuten over, at han føler sig hjelpeløs på det vanskelige punkt, hvor vi har rett til at vente en løsning.

Der var fullt hus; man syntes å være spent på forestillingen. Der var kraftig bifall, fremkallelser og blomster. Tilslutt fikk forfatteren de tydeligste beviser på publikums interesse for hans arbeide.

Det har ikke lykkedes forfatteren å mestre disse emner slik at det er blitt helhet over skuespillet. Det faller fra hverandre i to deler som blir stående hver for sig, tross forfatterens forsøk på å binde dem sammen. Første akt lover på mange måter godt, uten at fortsettelsen makter å innfri løftene.

Det var adskillig godt over forestillingen, men også en del usikkerhet, hvad der kan være forståelig nok i dager, da flammene går så høit i rosernes leir.

Der er usedvanlig mange mannlige personer i stykket; det kan da ikke undgås. At det vekker adskillig forundring at man har engageret en gjest til en av de få kvinnelige roller, som Den nationale Scene uten ringeste vanskelighet kunde besette med egne krefter.

Gjester må være en nødhjelp. Et teater må basere sine forestillinger på godt samspill av egne krefter. Og jeg kan iallfall ikke oppdage en eneste plausibel grunn for å ha gjesteopptredene i «Døden og kjærligheten».

Steen-Olsen snakket mange ganger om å følge opp og lage fortsettelser på dramaene, men det ble med tanken.

Forretningsmannen

28. mai 1938 registrerte Elias firmaet Motor Car Co, Steen-Olsen & Co. Selskapets formål var å drive handel. Med seg hadde han Reidar Steen-Olsen og Sverre Steen-Olsen.

Som navnet indikerte var det bilforretning han ville drive. Men da krigen kom måtte Elias etter kort tid forlate landet, og det førte til at selskapets procura måtte meddeles herr Knut Johannessen Kanalveien 14, Bergen. Handelsbrevet ble frigitt fordi E. Steen-Olsen var i utlandet og ikke kunne skrive under opphørsmelding.

Grunnen til at Elias var utenlands var at han svært tidlig var kommet med i motstandsbevegelsen og var etterlyst av okkupasjonsmakten. Med hjemmel i forordning av 15. november 1941 ble han frakjente sin norske statsborgerrett ved innenriksdepartementets brev av 18. mai 1942.

I forbindelse med bilforretningen erindrer jeg at jeg en gang på 1960-tallet var innom en bensinstasjon med den fine bilen til Elias. – Der hilste jeg på en kjent distingvert herremann i bilbransjen. Han spurte: «Hvem sin bil har du med deg?» Det er høyesterettsadvokat Steen-Olsen sin bil, svarte jeg, - Den distingverte svarte: «Den kjeltringen! Du må ikke ha noe med ham å gjøre. Han lurte meg den gang han drev bilforretningen i Lars Hillesgate 20. Jeg var

salgssjef i firmaet Motor Car & Co Steen-Olsen & Co.

Jeg hadde solgt en Cadillac til fabrikkveier Bahus på Os. I anledningen av leveringen av bilen var Steen-Olsen med. Da vi kom til forretningen på Kalandseid, ba Steen-Olsen meg stoppe fordi han ville kjøpe snop til barna sine. Han spurte meg om han kunne få låne fem kroner av meg, for han hadde ikke penger på seg, - Vi leverte Cadillacen til Bahus. Men da jeg fikk lønningen var ikke oppgjøret for salget til Bahus tatt med. -

Jeg gikk da til kontordamen, som var søster til Steen-Olsen for å få en forklaring, - Hun sier at hennes bror hadde sagt at Bahus's brukte bil var tatt for dyrt i innbytte!

Deretter gikk jeg bort til advokatkontoret til Steen-Olsen, og sa min mening om fremgangsmåten hans, og tilføyde at hadde det ikke vært fordi jeg var et voksent mannfolk hadde jeg halt deg ut i gaten og banket deg opp! Jeg sa meg opp og forlot hans kontor.

Deretter kontaktet jeg tre advokater, og samtlige opplyste at dette var en enkel og opplagt sak. Men da de fikk høre hvem motparten var, var ingen av dem villig å ta saken. Noen dager etter dette traff jeg tilfeldigvis Steen-Olsen utenfor Tornøe han omfavnet meg og spurte «Hvordan går det med deg?» Jeg ble både overrasket og målløs, - og gikk fra ham.

Jun 28/38 A17-93

Overrettssakerene
E. Steen-Olsen og Ejdvald Gjelsvik
A. N. S.

Telefonnr:
Borstedt . . . 0440 og 0314
O. Sakf. E. Steen-Olsen 0314
O. Sakf. Ejdvald Gjelsvik 0440
Kjendelsesbetingelse . . . 0440
Prisbel: Steen-Olsen . . . 0023
— E. Gjelsvik . . . 3724

Telefonadresser: „Kamagra“

Bergen, den 193
Bergenshus 3

Firmaregisteret i Bergen,
Her: *[Signature]*

Herved anmeldes:
Motor Car Co.
Steen-Olsen & Co.
Ses et personlig ansvarlig firma med innhavne
O. P. Sakf. E. Steen-Olsen, adr. Kalfarvel 69 a, Reidar Steen-Olsen, adr. Løen 26, og Sigurd Steen-Olsen, adr. Nykirkeveien 2.
Firmaet forlyktes av Sigurd Steen-Olsen i fellesskap med
E. Steen-Olsen eller Reidar Steen-Olsen.
Selskapsformål er handel.
Bergen, den 26. mai 1938.

[Signatures: E. Steen-Olsen, A. Steen-Olsen, S. Steen-Olsen]

Bilag:
Handelsbrev for Sigurd Steen-Olsen
bindingslignende firma Motor Car Co.

Vi tegner firmaet:
Motor Car Co. *[Signature]* Motor Car Co. *[Signature]*

Den distingverte herremannen fortalte meg også at Steen-Olsen hadde vært bestyrer i Alfred Barclay Meidels dødsbo. Og da hadde han overdratt eiendommen på Vikingnes til seg selv for en slikk og ingenting til seg selv, sa den distingverte.

Ettersom jeg kjente Elias som en ryddig person, har jeg i ettertid sett skjøte til omtalte salg som viser at skiftedommer i boet har undertegnet skjøte kjøpesummen var kr. 4000, - som ble avgjort med at Elias påtok seg pantekskylden som var ca. 20.000,- kr.

Videre tilføielse på skjøte:

«Undertegnede T. Ljonæs erklærer

---

herved at jeg har frafaldt og frafalder skriftlig herved forkjøpsretten til grnr. 76, brnr. 14 i Strandebarm og likeledes forkjøpsretten til del av grnr. 76, brnr. 4 i Strandebarm som overretts-sakfører E. Steen-Olsen har overtatt og skal ha tilskjøtet av Alfr. Barclay Meidells dødsbo.»

Den distingverte: «Ja, Steen-Olsen prøvde seg som forfatter. Han fikk oppført Den Evige Lengsel 31. mai 1935 (Den Nationale Scene). Han betalte Gøsta Ekman for å spille hovedrollen. Jeg var tilstede, og det jeg husker best var da sceneteppet gikk ned ble mange av oss tilskuere sittende vi var ikke klar over at det var slutt», sa den distingverte herre-mannen og tok farvel.

Den hjelpsomme Elias

Fru Bergljot fortalte meg at i ungdommen påtok Elias seg svært mye arbeid, og om kveldene var det mange som kom innom hans kontor for å søke råd, og en god del av dem fikk faktisk gratis råd. En av dem fikk låne fem tusen kroner og han lovet at han skulle tilbakebetale i løpet av et år. På dagen året etter kom mannen og gjorde opp for seg og tillegg overleverte Elias en stor blomsterbukett. Da ble Elias så rørt at tårene sto i øynene på ham.

Advokat Nils Skulstad har fortalt meg at straks etter at han var utdannet cand. jur. Begynte som fullmektig hos Elias Steen-Olsen. Elias var som en storebror for ham, sa han, og han lærte Elias å kjenne som en hjelpsom og ryddig person. Han hjalp også Skulstad med å

starte egen advokatforretning.

Skulstad fortalte meg også at han kjente Elias's bror Lorentz (f. 1894), som hadde lånt penger til Elias i den tiden Elias studerte. En dag kom Lorentz inn på kontoret til Elias og spurte om det ikke var på tide han betalte tilbake lånet. Da svarte Elias: «kjære broder» du skal få tilbake dine penger med renters rente, men du må vente et par måneder, men jeg skal gi deg et godt råd ta alle dine sparepenger og kjøp aksjer i Kosmos». Dette lo Lorentz av, men han angret siden. Jeg er kjent med at første «hval-ekspedisjon» produserte Kosmos 119400 fat hvalolje. Overskuddet første sesong var 3.8 millioner, etter to sesonger var selskapet gjeldfritt!

Aksjekursen i Kosmos gikk til himmels, og Steen-Olsen var blitt millionær.

En annen sak jeg kjenner til der Elias hjelper en disponent med et lån for han hadde vanskeligheter med å utbetale feriepengene til sine arbeidere som han var pliktig til. – Deretter hører ikke Elias noe fra disponenten og sendte han da følgende brev:

13/9 5

Herr disponent H. A. Glopholm

Quick Service

Kringsjåveien 83-89

Laksevåg

Da jeg ikke har fått noe svar på min skrivelse av 30. august til Dem og jeg innrømmet lånet for å hjelpe Dem over vanskeligheten med feriepengene som De var pliktig å utbetale arbeiderne

Kalfarveien 69a, standsmessig bolig, som overrettsaksfører Steen-Olsen kjøpte i 1938.

derne før fellesferien, må jeg tilstå at jeg har tapt enhver tillit til Dem. Jeg forlanger derfor mitt tilgodehavende betalt med en gang. Hvis jeg ikke får beløpet betalt innen fk. onsdag den 15. ds., må jeg la det gå til inkasso og vil også begjære uttatt konkursvarsel. De fortjener efter mitt syn ikke å hjelpes eller å sitte med egen bedrift, men De er så likegyldig at de ikke en engang lar høre fra Dem.

Ærbødigst

H.r. advokat E. Steen-Olsen Bergen

Eiendommer

I 1938 kjøpte Elias flere bruk av familien Berg-Olsen i Os kommune, og for et av brukene var det ikke utferdiget

skjøte. Det hadde følgende forklaring: Ved skylddelingen av 2. juli 1920 ble det fra gr.nr. 47, br.nr. 6 utskilt en parsell utgjørende en nøstetomt ved Ferstadvågen ca. 400 m², der av Chr. Michelsen var solgt til eieren av br.nr. 12 til herr Ferdinand Berg-Olsen. Det var opplyst under forretningen at selgeren, der hadde forfall, hadde innsendt kjøpekontrakt med følgeskrivelse vedkommende parsellen hvor denne var beskrevet. Det er anmerket i grunnboken og har fått brnr. 15 grnr. 4 og at denne er solgt til av Chr. Michelsen til Ferdinand Berg-Olsen. En kan ikke se at der er utferdiget noget skjøte, skjøter og overdrager vi herved omhandlede parsell til herr E. Steen-Olsen. Skjøte er undertegnet Chr. Michelsens dødsbo ved Mentz Andersen og S. Falch og Gunnar Bøe. –til vitterlighet S. Hess. J.

Selvig

Den 1. april 1938 kjøpte Elias Kalfarvei 69a av Erling Sundt. Kjøpesummen kr. 68 000,- er ordnet på omforenet måte. Her bodde Elias standsmessig resten av sitt liv.

Elias kjøpte i 1947 Nygårdsgaten 4, Eches Farvehandel var leietager i første etasje og kjelleren. Som kunde hos Eche overhørte jeg en samtale der to kunder diskuterte at Steen-Olsen hadde overtatt Nygårdsgaten 4 nærmest for ingenting. Dette stemmer ikke med det jeg kjenner til.

9. desember 1946 ble det holdt tvangsauksjon over eiendommen Nygårdsgaten nr. 4, Bergen. Auksjonsgrunnlaget var skyldig eiendomsskatt 1945/46 + renter og omkostninger.-

Auksjonen hadde vært kunngjort på lovlig måte. E. Steen-Olsen hadde i skriv 9. januar 1947 lagt inn bud på kr. 520.000 og det budet ble antatt og stadfestet ved retens kjennelse 22. januar 1947.

En dag tidlig på 1960-tallet spurte Elias meg om vi to kunne malte trappeoppgangen i Nygårdsgaten 4a med høyttrykkssprøyte, men det ble det ikke noe av. På samme tid ble det fortalt meg at fargehandleren hadde vist Elias at bærekonstruksjonen i kjelleren var begynt å sprekke, slik at en kunne se inn på armeringen. Da svarte Elias: «Her ser det «jævlign» ut. Dette skulle du ikke vist meg.» Så hørte ikke leietakeren mer fra Elias, og ringte for å purre om hva han ville gjøre med de påviste skadene. Elias svarte at han skulle se på det, og to dager etter kom det brev «Dersom dere er mis-

fornøyd med leieforholdet, får dere bare flytte». 24. februar 1965 solgte Steen-Olsen bygningen for kr. 1,2 millioner.

Krigsårene og miss Duckett

Elias fant det umulig å bli boende i Norge under okkupasjonen og kom seg over til Sverige. Der var han de norske flyktingenes tillitsmann gjennom det meste av 1941. Han skal ha gjort det så grundig at han ble en smule upopulær i visse kretser. Så kom han seg videre til Storbritannia. Jeg har aldri fått full visshet i hva han arbeidet med der, men det har vært antydning at det hadde å gjøre med Nortraship.

Under oppholdet ble han også kjent med «miss» Daghill Duckett. Hun var født i England 14. mars 1909, og hadde under navnet Hilda vært gift med østerrikeren Erich Karl Buxbaum, men 2. oktober 1944 var det blitt kunngjort i britiske aviser at mrs Hilda Buxbaum, Oxhey Woods House, Watford Road, Northwood ville ta navnet Daghill Duckett. Miss Duckett ble Steen-Olsens trofaste sekretær.

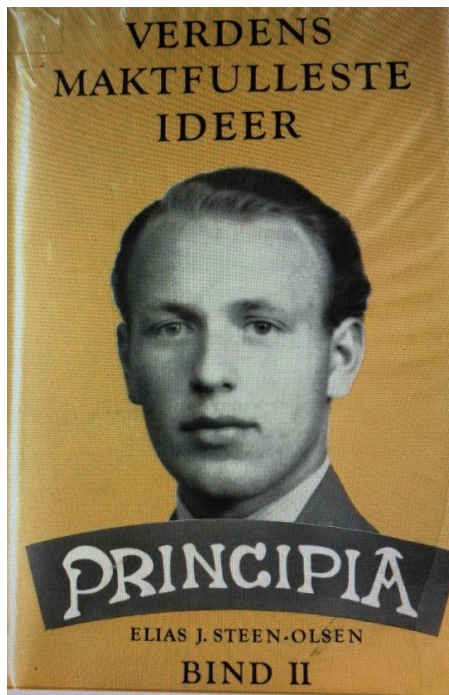
Da freden kom, kunne Steen-Olsen vende hjem til Bergen og ta opp igjen sine forretninger. Den 14. november 1945 kom miss Duckett til Bergen og ble oppført som sekretær hos Steen-Olsen, og med adresse hjemme hos ham i Kalfarveien 69A. Kanskje var meningen at miss Duckett bare skulle være i Bergen midlertidig, for folkeregisteret registrerte ikke adressen hennes før etter fire år, i 1949. Hun bodde i Steen-Olsens hus, og ble boende der fram til januar 1964, da hun meldte flytting til Glasgow. Også i årene som fulgte var hun til tider tilbake i Bergen, og Steen-Olsen tilbrakte en del tid hos venner i Skottland.

Det var skapt en aura av mystikk rundt «Miss Duckett». Steen-Olsen fortalte meg en gang at hun var «nearving til Duckettkonsernet», og han lot det skinne gjennom at det var et av de større i London. Han fortalte også at hun var eier av et slott i Skottland. I 1950 ble det meldt at hun oppholdt seg i Skottland i et par måneder i forbindelse med et dødsfall i familien. På 1960-tallet fikk hun besøk i Bergen av en ung mann, en sønn av hennes søster, ble det sagt. Mens andre mente å vite at han miss Duckett's egen sønn. I ekteskapet hadde hun sønnen Martin Buxbaum, født i 1935, som i 1947 fikk britisk statsborgerskap og som bodde hos faren i Farnham, Surrey. Miss Duckett synes ikke å ha blitt boende i Glasgow, trolig flyttet hun kort etter videre til Blairgowrie i Perth, der navnet hennes fortsatt lever videre gjennom et barnebarn og gjennom «Daghill Duckett music award» ved Blairgowrie High School.

Elias Johan Steen-Olsen døde under et kort opphold i Blairgowrie 8. juni 1966.

En hyggelig sommeruke på Steen-Olsens landsted i Kvam

En sommer tidlig på 1960-tallet var jeg med Elias, hans kone, den yngste datteren og miss Duckett på landstedet i Kvam. På eiendommen lå det en stor hytte, et båthus som familien kalte «Casablanca», og noen eldre tømmerhytter fra 1880-tallet. Min jobb var å hjelpe til med tjærebre dem. Vi påførte to strøk en blanding av en del tjære og en del linolje, tynnet med terpentiner etter behov. Mens vi arbeidet med dette tok fru Berg-

Omslaget til andre bind av «Verdens maktfulleste ideer» om kommunismen, med fotografi av sønnen Renè Steen-Olsen (1922-1942). Bøkene var tilegnet minnet om sønnen: «Du gav ditt liv for dine ideer om rett, frihet og uavhengighet. Måtte dine idealer føre til seier!».

ljot seg av matstellet.

Da vi var ferdige med jobben oppdaget Elias «veggdyr» inne i en av hyttene. Han bad fru Bergljot ta en tur bort til kjøpmannen for å kjøpe en kanne parafin til å smøre på veggene for å bli kvitt dem.

Kjøpmannen hadde ikke parafin, og fru Bergljot kom tilbake med et annet og dyrere stoff. Elias hisset seg opp og gav tydelig uttrykk for at det var unødvendig

---

å bruke så mye penger. I mellomtiden hadde jeg lest bruksanvisningen, og der stod det at stoffet også hjalp mot råte, garantert i ti år. Da jeg leste dette opp for Elias, smilte han og sa «Ja, vi får følge med og se om det holder!»

Da han en liten stund var fraværende, kom fruene bort til meg og sa «Tusen takk for at du reddet meg Christian, ellers hadde jeg hatt et helvete med den fyren i minst en uke».

Om kveldene pratet vi om de forskjellige ting. Han fortalte meg at han for lenge siden hadde skrevet skuespillene «Døden og kjærligheten» og «Den evige lengsel». Begge var oppført på den Nationale Scene, i 1933 og 1935. Han hadde hatt planer om å lage en fortsettelse på «Den evige lengsel», men tiden hadde ikke strukket til. Han hadde også nettopp (i 1963) gitt ut «Verdens maktfulleste ideer» i to bind. De omhandlet marxismens og kommunismens framvekst og var tilegnet sønnen Renè. Han hadde planer om en fullføring av verket med bind tre om Lenin og det fjerde bindet om Stalin og tiden etter.

Han gav i sin biografi i studentjubileumsboken 1915-1965 uttrykk for skuffelse over at bokutgivelsene hans var forbigått i taushet, ikke en gang utskjelt var han blitt!

Han gjorde det klart for meg at han hadde ment at kommunismen ville være det beste systemet å organisere samfunn på, men han hadde resignert: «en fantastisk god ide. Men dessverre! Det lar seg ikke gjennomføre.»

Etter en ukes tid gjorde vi oss klare for

hjemreise. Da vi hadde samlet alt som skulle være med, bestemte miss Duckett at hun ville ta med seg noen planter, for å kunne plassere dem i hagen i Kalfarveien 69a. Da kom det en kjapp replikk fra fru Bergljot «Hun er fanden ikke skotte for ingenting!»

***

Steen-Olsen trappet etter hvert ned den juridiske aktiviteten sin. Han hadde mange andre spennende prosjekter, og hadde heller ikke noe behov for inntektene. Firmaet ble overdratt til Eivind Eftestøl (1932-2009), som senere ble dommer, og til slutt lagmann i Gulating.

Jeg har – pussig nok - ikke funnet omtale av Steen-Olsen i avisene da han passerte 50, 60 eller 70 år, men fra bisettelsen i Solheim kapell i juni 1966 er det trykt en lengre omtale i Bergens Tidende. Domprost Per Lønning forrettet.

Listen over deltakere i seremonien var lang og variert og forteller at avdøde hadde hatt et liv med mange ulike interesser og arbeidsfelt. Det var kranser fra Bergens Turnveteraner, Idrettslaget Norrøna, alle damene og styret i Småbarnsstuen, Det Norske Maskinistforbunds Velferdsfond og A/S Dagbladet Dagen.

Domprosten bar fram takk fra enken og barna og takket rike og verdifulle idealer. Professor Knut Fægri takket i varme ord fra Studentersamfunnet i Bergen.

Elias Johan Steen-Olsen, baker, jurist, dramatiker og filosof, var kommet til veis ende.

Gina Dahl: **Erik Pontoppidan og Seminarium Fredericianum**

Seminarium Fredericianum, den vakre 1700-tallsbygningen på Asylpass 2. I dag huser bygget en barnehage, men for vel 250 år siden var bygget en skole for elever som ville lære seg naturfag og levende språk. Kilde: Wikimedia commons

Asylplass 2

På Asylplass 2 i Bergen ligger en staselig trebygning fra 1700-tallet. I dag er bygget en barnehage som driftes av Bergen kommune. Men, da det ble innviet i 1752, var det som skolen Seminarium Fredericianum, datidens kanskje flotteste bergensskole. Navnet Asylplass, derimot, er inspirert av Bergens barneasyl, som overtok bygningen i 1851 – ordet «asyl» her brukt i betydningen å være «tilfluktssted» for barn under skolealder hvis foreldre av ymse årsaker ikke kunne passe på sine unge selv. Men da asylet ble opprettet, hadde det staselige bygget allerede vært realskole og magasin for Bergens museums samlinger. Også Det borgerlige pigeinstitut hadde hatt tilholdssted her.

Om enn det var biskop Jacob Neumann som tok initiativet til opprettelsen av asylet, så var det en annen biskop som opprinnelig sørget for å få det flotte bygget oppført, nemlig Erik Pontoppidan. Selve navnet, Seminarium Fredericianum, fikk

---

bygget etter kong Frederik V som var den som approberte planene (1750) om å starte et seminarium i Bergen. Skolen var tenkt å gi unge gutter en bredere utdanning enn det byens Latinskole var i stand til ved å inkludere fag som matematikk og fysikk samt levende språk som tysk og fransk.

Denne artikkelen skal i hovedsak handle om skolens oppstart, noe som innebar byggeproblemer, krangling lærere imellom og en stor grad av det vi i dag ville kalt «korrupsjon» i form av at enkelte bergensborgere kjøpte seg offentlige stillinger gjennom å donere pengegaver til skolen. Men først litt om Pontoppidan selv og hans innsats for skolevesenet i Bergen by og stift.

Erik Pontoppidan

Erik Pontoppidan er et navn mange av oss kjenner. De av oss som bor i Bergen, kjenner gjerne navnet gjennom Erik Pontoppidansgate – gaten fikk navnet sitt i 1897 – som ligger som stikkvei mellom Kong Oscars gate og St. Jørgensgate.

Han som fikk gaten oppkalt etter seg, biskop Erik Pontoppidan, ble født i Århus i Danmark i 1698, og han hadde en lang og mangslungen karriere bak seg da han døde i København i 1764. Først og fremst var Pontoppidan teolog. Han studerte blant annet i København, Nederland, London og Oxford, og etter flere geistlige stillinger blant annet i Hillerød og som slottsprest ved Fredriksborg, ble han i 1735 hoffprest i København og deretter også professor i teologi.

Portrett av Erik Pontoppidan (1698-1764), bergensbiskopen som sørget for å få opprettet Seminarium Fredericianum.
Kilde: Wikimedia commons.

Pontoppidan skrev flere religiøse verker, hvorav det mest kjente er hans katekismeforklaring *Sandhed til gudfryktighed* (1737). Forklaringen hans var, i tråd med datidens pietistiske tradisjon, formet i spørsmål (opprinnelig hele 759 slike) med påfølgende svar. Katekismen var obligatorisk ved all konfirmasjonsundervisning helt frem til 1794, men selv etter denne dato ble den viden brukt, noe som nok er hovedgrunnen til at mange av oss også kjenner Pontoppidans navn i dag.

Men Pontoppidan var ikke bare interessert i teologi. Han var også levende opptatt av språk og naturfag. Pontoppidan skrev dessuten flere historiske verk, deriblant *Marmo-*

ra danica og *Danske atlas*. For oss nordmenn er han imidlertid kjent for å ha utgitt *Forsøg paa Norges naturlige Historie, forestillende dette Kongeriges Luft, Grund, Fielde, Vande, Væxter, Metaller, Mineralier, Steen-Arter, Dyr, Fugle, Fiske og omsider Indbyggernes Naturel, samt Sædvaner og Levemaade*. Denne boka i to bind ble utgitt i København i årene 1752-1753, og den ble også oversatt til tysk, og senere også til engelsk. Pontoppidan var dessuten medlem av Videnskabernes Selskab, og skrev flere nasjonaløkonomiske skrifter.

Pontoppidan og skolevesenet i Bergen stift

At Pontoppidan interesserte seg for norske forhold, er kanskje ikke så rart all den tid han oppholdt seg her i flere år. Som ung hadde Pontoppidan virket som privatlærer østpå, men det lengste oppholdet fikk han i Bergen, hvor han virket som biskop i årene 1748-1754. Stiftet var på den tiden beryktet for å være svært dårlig styrt, og regjeringen ønsket derfor å sette en biskop med handlekraft inn i embetet. Forslaget som kom opp var teologen og administratoren Erik Pontoppidan, som allerede hadde utmerket seg i sin prestegjerning i Danmark. Pontoppidan takket ja til stillingen, solgte mange av sine eiendeler og reiste nordover til lands sammen med sin tredje kone (Karen Elisabeth Dreyer), mens barna og tjenerskap fulgte etter til sjøs.

En av Pontoppidans største interesser var skolevesenet, og som biskop ble han øverste leder av skolevesenet i Bergen stift. Her fikk han litt å bryne seg på. Lite hadde for eksempel blitt gjort for å forbedre bygdeskolene, selv om *Forordningen om Almueskoler* av 1739 hadde pålagt distriktene en fastere organisasjon. Først og fremst prøvde Pontoppidan å få orden i sakene her, ikke minst ved å få distriktenes skolefundaser i orden. Imidlertid støtte han på enda en utfordring, nemlig den at vestlandsbygdene manglet lærere. Pontoppidan fikk derfor opprettet et skolelærerseminarium på Christi Krybbe i 1749, og utga også en *Anvisning for Skolelærere*. Og

For oss i dag er Pontoppidan kanskje mest kjent for katekismeforklaringen sin Sandhed til Gudfryktighed, som først kom ut i 1737. Den ble flittig lest i lang tid. Her, tittelbladet på en utgave trykket i Stavanger i 1888. Kilde: Wikimedia commons.

En av grunnene til at Pontoppidan dristet seg til å søke om opprettelsen av Seminarium Fredericianum, var dødsfallet til Edvard Londemann i 1749. Londemann var såkalt titulert biskop samt lektor i teologi med tilhørende sogneprestembete i Fana. Da Londemann døde, ba Pontoppidan om at Fana ble skilt ut som eget prestegjeld mens lektoratet med alle inntekter ble lagt til seminariet. Dette skjedde da også. Londemann var ingen hvemsomhelst. I 1745 kjøpte han baroniet i Rosendal, som han fikk omgjort til stamhus rett før han døde.
Kilde: Wikimedia commons.

systemet viste seg å være effektivt: Allerede i 1751 fantes det skolelærere i de fleste prestegjeld i Bergen stift.

Men skoleforholdene i Bergen by var også dårlige, ja ikke minst det som fantes av høyere utdanning, noe som på den tiden var ensbetydende med Latinskolen (også kalt Katedralskolen). Latinskolen i Bergen var i dårlig stand da Pontoppidan ankom byen. Rektoren her, Jacob Steensen, var gammel og sløv, og elevene tok seg det Pontoppidan kalte alt for mange «friheter». Både rektoren og konrektoren hadde dessuten vært syke lenge, hvilket innebar at det var hipp som happ om det ble gitt undervisning eller ikke.

Pontoppidan klaget da også høyløyd ved flere anledninger. Blant annet påpekte han i 1748 at elevene ved Latinskolen oppholdt seg i «saadanne huse, hvor de endog aldri burde finnes». Antagelig henspeiler dette på skjenkestuer. Pontoppidan påpekte også at latinskoleelevene, som skulle bidra med sangoppvarningen

---

ved Domkirken, sang såpass dårlig at koret mest lignet på «en dårlig børneleg». Da Steensen døde i 1749, ble Jacob Høyer ansatt som ny rektor, og snart bedret skolens rykte seg.

Seminarium Fredericianum i støpeskjeen

Men om enn forholdene ved Latinskolen så ut til å bedre seg, nøyde ikke Pontoppidan seg med dette. Selv om Pontoppidan som geistlig naturlig nok hadde kjennskap til latin, gresk og hebraisk, de språkene teologene lærte under utdanningen sin, så var han som nevnt ovenfor også opptatt av de levende språkene, så som fransk, tysk og engelsk. Ved å tilegne seg slike kunnskaper, kunne man få med seg det som skjedde i den samtidige diskursen i Europa. Pontoppidan skrev da også til kongen at det var viktig at de unge hadde andre forkunnskaper når de kom til universitetet enn de som var opparbeidet gjennom ren grammatikkpugging, som stort sett var det elvene gjorde ved latinskolen. Disse pugghestene sto i «Fare for at blive deres Livstid dels pædanter, dels in re ipsa ignoranter», som han så fint formulerte det.

Pontoppidan var også svært interessert i naturfagene, og av flere årsaker. For det første mente han at det å kjenne naturens innretning var viktig i arbeidet med å overbevise mer «gjenstridige» sjeler om Bibelens sannheter, for kjennskapet til naturen førte naturlig med seg en visshet om Guds allmakt. Dessuten hadde kjennskapet til naturvitenskapene også en ren økonomisk gevinst: Dersom flere ble trent innenfor de naturvitenskapelige disiplinene, ville disse kunne tjene både kongen og nasjonen innenfor felt som økonomi, mekanikk og nautikk. Gevinsten av å studere naturfag var derfor todelt, både åndelig og økonomisk.

Kort fortalt ønsket Pontoppidan å opprette en skole hvor unge gutter kunne få den nødvendige opplæringen i levende språk og naturfag, samt moralfilosofi og historie. Det virker som om Pontoppidan fikk denne ideen ikke lenge etter at han ankom Bergen. Allerede i 1749 skrev han i alle fall til sin mesen og beskytter Grev Holstein for å be ham legge frem planen sin for kongen. Argumentet var nettopp at skolen ville bli et «nøttigt Institutum til physiske og mathematiske Videnskabers Befordring i denne Folkerige Bye».

Pontoppidan fikk dessuten muligheten til selv å lobbyere direkte til kongen da de to møttes under Frederik Vs besøk i Christiania i 1749, og mest sannsynlig vant han gehør for sin sak her. I et kongelig reskript av januar 1750 godkjente i alle fall Frederik V planene for skolen, og skolen fikk sin etterlengtede fundas. Ikke lenge etter ba da også Pontoppidan Magistraten (Bergens bystyre) om å finne en høvelig tomt til skolen. Grunnen som ble stilt til rådighet lå der den gamle prosteboligen hadde ligget. Denne lå nå i ruiner, og det eneste som sto igjen av den var en forfallen kjellermur.

Christi Krybbe skole i Bergen. Skolen er fra 1739, og huset i sin tid et skolelærerseminar opprettet av Pontoppidan. Formålet med seminariet var å utdanne dugelige lærere til å tjene landdistriktene. Da lærerkollegiet ble nedlagt, ble pengene som sto igjen på budsjettet overført til Seminarium Fredericianum. Kilde: Wikimedia commons.

På to år ble Seminarium Fredericianum oppført. Da skolen åpnet i 1752, var det et svært staselig bygg: Seminariet var bygget i to etasjer på en høy kjellermur, og må ha vært et syn i en relativt lav bergensbebyggelse. Få ikke-religiøse bygg kunne nok måle seg med seminariet.

Seminariet og penger

For å opprette Semiarium Fredericianum trengtes det penger, noe alt naturlig nok sto og falt på. Først og fremst kom kongen på bane, og i et reskriptet av januar 1750 opprettet han et fond på hele 3000 riksdaler som skulle tjene som seminariets grunnkapital. Disse pengene ble tatt fra Latinskolens allerede opplagte kapital, noe som neppe var særlig populært.

Opprettelsen av legatet falt sammen med en annen, og for seminariets del positiv hendelse, nemlig at den titulære biskopen (biskop i navnet, men ikke i gavnet) Edvard Londemann, adlet under navnet Rosencrone, døde i september 1749. Londemann hadde også vært *lector theologiae* i Bergen, en stilling som var forent med Fana sognekall. Pontoppidan foreslo nå at disse stillingene skulle bli skilt fra

---

hverandre ved at Fana fikk egen sogneprest mens lektorlønnen kunne legges til det påtenkte seminariet; selve lektoratet hadde da heller ikke på aldri så lang tid tjent til noen reell undervisning, da de som ville lese teologi dro til Universitetet i København for å studere. Sammen med lektorlønnen fikk seminariet også inntektene fra hele 83 gårdsbruk som tidligere hadde benefisert lektoratet, og dermed også Londe-mann.

En annen inntektskilde var Seminarium Catecheticum ved Christi Krybbe, det av Pontoppidan opprettede lærerseminar som da det hadde gjort nytten sin ble lagt ned og de resterende rundt 600 riksdalerne som kongen hadde bevilget til formålet overført til seminariet. En anonym giver donerte dessuten 1000 riksdaler til seminariets grunnleggelse.

Men dette var likevel ikke nok til å sørge for Seminarium Fredericianums tilblivelse. Dermed kom også andre forslag på bordet. Blant annet ba Pontoppidan om å få utbetalt til seminariet de pengene som var øremerket reparasjonen av bispegården men som ikke enda ikke hadde blitt brukt: Hele 1000 riksdaler skulle ifølge regnskapet stå igjen av Indre Sogns tiende som hadde blitt tilvist dette formålet. Men det viste fort seg at pengene allerede var oppbrukt på ulovlig vis, og gjelden måtte til slutt ettergis Pontoppidans forgjengers enke, madam Ingeborg Marie Borneman.

Det ble til slutt privatpersoner som måtte bidra til seminariets opprettelse, personer som nyttet sjansen til å betale seg «oppover» i datidens administrative system. Og mange var villige til å betale for seg: Blant annet betalte Hans Faber 300 riksdaler til seminariet for å bli viserådmann, mens Hildebrandt Meyer punget ut med 600 for å bli rådmann. Joachim Geelmuyden, derimot, betalte 500 riksdaler for samme posisjon. Andre betalte betraktelig mer, så som F. A. de Fine som betalte 1000 riksdaler for å bli viseborgemester. Stiftamtskriver Søren Klow, derimot, betalte 300 riksdaler for sin kansellirådttittel.

En annen som betalte 300 riksdaler var kjøpmannen Diderich Prage, som herved kvittet seg med alle borgerlige bestillinger og formynderskap, det vil si at han slapp unna offentlige verv som han ikke ville bruke tid på. Disse pengene ble i tråd med et brev datert 17. august 1751 fra biskop Pontoppidan til Hildebrandt Ohmsen (1723-1770), eller Omssen som han også kalles, tollbetjent samt forstander for Seminarium Fredericianum, innlemmet i skolens regnskaper. Også en annen velynder bidro, nemlig rådmann Hildebrandt Olsen. Olsen deponerte 400 riksdaler til seminariet, og disse pengene ble beordret ført inn i skolens regnskaper i et brev fra Pontoppidan til Ohmsen datert 8. september 1752.

Melchior Falch og seminariet

Den største velynderen av dem alle, og han som egentlig sørget for at Seminarium

---

Fredericianum ble bygget, var imidlertid juristen Melchior Falch (1729-1791) som tilbød seg å av egen lomme oppføre selve bygningen. Falch kom da også fra en pengesterk slekt; blant annet arvet han etter sin far Michael Melchiorson «Heiberg-godset» i Øvre Amla. Forutsetningen for at oppsettingen av skolebygget skulle skje, var imidlertid at Pontoppidan påtok seg å lobbyere for ham ovenfor kongen slik at han kunne få Sunnmøre sorenskriverembete når dette ble ledig, noe Pontoppidan sa seg villig til.

Mellommannen mellom kongen, Pontoppidan og Melchior Falch var Pontoppidans mesen, Grev Holstein. Sammen med stiftamtmann Ulrik Frederik de Cicignon forfattet Pontoppidan en attest på vegne av Melchior Falch den 14. august 1752, hvor det ble begjært at den daværende juriststudenten etter hvert burde få skriftlig tilslag på overnevnte sorenskriverstilling, en stilling som han tydeligvis allerede hadde blitt gitt muntlig løfte om.

Mer spesifikt ble det i et brev av 22. august samme år diskutert nærmere hvor mye Melchior hadde betydd for oppføringen av skolebygget. Pontoppidan skriver til Holstein at Melchior Falch allerede har brukt 1700 riksdaler på bygget, og at han kan legge ut 700 riksdaler til, dersom han får sorenskriverembetet:

Med siste Post har Deres Høy-Grevel: Excell: uden Tvivl faaet en Tegning som nogelunde forestiller vort Bergenske Seminary Huus opført paa Hr: Melchior Falchs Bekostning, efter hosføyede attest underskreven af Hr: Stiftbefalingsmand de Cicignon og mig. Endnu tilbyder samme Mr: Falch sig at dotere Huuset med 700rd i fald ham allernaadigst maatte forundes det nyelig vacante Sorenskriverie paa Sundmøer efter afgangne Sorenskriver Leganger. Da nu næst vores Allernaadigste Konge Selv Deres Høy Grevel: Excellences Naade og Omsorg har været Sator et Sator Seminarii, hvis Poders offentlige Afgrøde skal være at takke Gud, Kongen og Deres Høy Grevel: Excellence saa formodes og i dybeste Underdanighed at bemeldte Monsr Falch som allerede har avendt hen ved 1700r og endnu offerer 700rd til dette publici store og stedsevarende Gave bliver i Naade betænkt og foranlediget at indfinde sig i de Takkendes Tal.

Om Falch ytrer dessuten Pontoppidan at han er «det lidet Dommer Embede vel voxen». I et brev av 2. september 1752 informerer Grev Holstein om at Falch nå har fått sorenskriverittelen, samtidig som han spør om Falch er villig til å spytte inn enda mer i potten for å få selve seminariet ferdigstilt da det fortsatt mangler noe praktisk arbeid.

Svaret fra Cicignon og Pontoppidan til Grev Holstein forfattes den 5. desember 1752. Her beklager de sitt sene svar om den pengesummen Falch vil ut med, men skylder på at Falch lenge har vært utenbys slik at de ikke har greid å avklare forholdet. Men summen de nå har blitt enige om er 800 riksdaler. Brevet lyder som således:

Selv om kong Frederik V støttet planen til opprettelsen av Seminarium Fredericianum i Bergen, var det takket være en enkeltperson at bygget ble oppført, nemlig Melchior Falch (1720-1791). Falch betalte et par tusen riksdaler for å få oppført bygningen, og i retur ble han gitt sorenskriverstillingen på Sunnmøre. Eier: Aalesunds Museum.

Den Naadige skrivelse under 3 Septembris sidstl: i hvilken deres Høy-Grevel: Excell: glædede os med notifiation om Hands Kongl: Majts Naade for Stud: Melchior Falch som i regarde til det af ham opførte Seminarii Fridericiani Bygning allernaadigst er beskikket til Sorenskriver paa Sundmöer, skulle af Os strax have været besvaret i henseende til det Spørmaal, hvor meget samme Person endnu ville contribute til bemeldte Stiftelses Forbedring. Men da hand en Tiid langt var bortreyst har vi ikke førend nu kundet have den Ære at melde Deres Høy Grevel: Excell: i underdanig Giensvar at Otte Hundrede Rigsdaler er den Summa som hand frievillig tilbyder sig at erlegge med allerstørste Taknemlighed for Hands Kongl: Majts store Naade; ...

Senere blir forstander Ohmsen orientert om at pengene skal legges inn i skolens regnskaper.

Bygget

Selve Seminarium Fredericianum ble innviet den 15. juni 1752, og under stor festivitas. Blant annet holdt Pontoppidan selv en tale på latin, mens øverste representant for styresmaktene var stattholder Jacob Benzon.

Men selv om huset ble innviet, var det som korrespondansen over viser enda ikke helt ferdigstilt. Seminaristene fikk for eksempel ikke flytte inn før første oktober samme år, noe Pontoppidan informerer forstander Ohmsen om i et brev datert 8. september 1752.

At det tok såpass med tid å sette opp bygget, hadde flere grunner. Det første forholdet gjaldt tomten. Selv om seminariet hadde blitt tilvist eiendom av Magistraten, viste det seg når det kom til stykket at der det ellers skulle stå en tom tomt, likevel

Ulrich Friedrich de Cicignon (1699-1772) var i kraft av stillingen som stiftamtman øverste administrative leder på Vestlandet. Han arbeidet også tett sammen med Pontoppidan; blant annet hadde de sammen overoppsynet med fattigvesenet i stiftet. Sammen forfattet de også flere brev som hadde med opprettelsen og arbeidet med Seminarium Fredericianum å gjøre. Kilde: Wikimedia commons.

fantet hus, og situasjonen rundt disse måtte løses før seminariet kunne settes opp. Stiftamtman Cicignon og Pontoppidan skrev derfor den 17. juni 1751 til Magistraten for å be om svar på hvordan dette hadde gått til.

Og på samme måte som ved større byggeprosjekter i dag, måtte enkelte faktisk tvangsflyttes for at skolen kunne bli satt opp, en prosess vi i dag kjenner som ekspropriering. Blant annet får vi vite av korrespondansen mellom stiftamtman Cicignon, Pontoppidan og forstander Ohmsen av 19. mai 1752 at Anders Andersen Softeland blir beordret å forlate huset sitt fordi det må rives. Til dette blir Anders gitt en frist på fire uker samt en kompensasjon på 25 riksdaler. Av korrespondansen leser vi at det som skulle være igjen av dugelig materiale etter rivingen blant annet vil bli brukt til utedo for seminaristene, samt ved.

Bygningen av seminariet ble hindret også av andre grunner. Blant annet stoppet byggearbeidet opp høsten 1751 på grunn av manglende materialer, noe Pontoppidan bekymret seg høylydt over. I et brev av 24. august 1751 beordrer han Melchior Falch til å komme tilbake til byen med de manglende materialene slik at arbeidet kan fortsette: «jeg maa være bekymret over at see Seminarii Fridericiani Bygning i den allerbeste Arbeids Tiid standset og opholdt langt længere end jeg ved Deres Afreyse kunde forestilet mig, hvilket jeg af mange Aarsage ikke har kundet efterlade at erindre Dem om, formodende med allerførste at see Dem her igien med de manglende Materialier til Arbeidets Fortsettelse».

Da seminariet sto ferdig, var bygget innredet med både kamre og undervisningsrom. I byggets øverste etasje ble det bygget tre rom til privat bruk for inspektøren, det vil si skolens lektor, samt et auditorium brukt til undervisning. I byggets første etasje var det tegnet inn rom for seminaristene, det vil si de som skulle bo fast ved skolen. Totalt skulle tolv seminarister bo der, fordelt på seks rom og med en seng i hvert rom. Antagelig var det også i en periode anlagt jernstenger foran vinduene slik at guttene ikke kunne gjøre ugagn ute på byen. Og mens tre av rommene var øremerket fattige elever fra Latinskolen, var de tre andre tilegnet elever med bedrestilte foreldre. Seminaristene var uansett ikke alene om å få undervisning på skolen; også

Opprinnelig var det tenkt at Seminarium Fredericianum skulle innvies på velynderen kong Frederik Vs bursdag den 31. mars. Dessverre døde skolens påtenkte rektor rett før innvielsen, slik at hele seansen måtte utsettes. I stedet ble skolen innviet den 15. juni 1752. Fra regjeringen i Københavns side stilte stattholder Jacob Benzon (1688-1775). Kilde: Wikimedia commons.

elver som ikke bodde på skolen kunne slutte opp om undervisningen i seminariet.

Rommene på seminariet var nokså spartansk innredet. I et brev fra Pontoppidan til Ohmsen av 10. juni 1752 beordret han rommene utstyrt med et sterkt bord, en benk og to sterke stoler, samt et par bokhyller og noen knagger til å henge klærne på. Sengeklær måtte guttene skaffe seg selv. Rommene ble dessuten utstyrt med kakkellovn og en lyseplate av kopper. Her refereres det til en nokså spesiell modell, nemlig «en bred Lyse-Plade af Kaabber i hvilken Lyset kand flyttes opad» som Pontoppidan også har hjemme hos seg selv. Alle rommene skulle dessuten være utstyrt med ildskuffe og tang.

Varme og lys var imidlertid gratis, og hvor mye de forskjellige skulle gis, ble fastsatt i et brev stilet fra Cicignon og Pontoppidan til Ohmsen av 24. august 1752. Her nevnes det at lærerne får 1 vog lys hver, og det samme skal hvert rom også utstyres med. Treverket som skal i kakkellovnen skal være «Sogne-ved der kan skæres midt over», og her får lektor 10 favner, mens annenlæreren får fem. Rommene utstyres med to favner hver, mens portneren skal ha tre.

Av senere korrespondanse ser vi at den endelige ferdigstillingen av seminariet også fortsetter i 1753. Et brev fra Pontoppidan til Ohmsen datert 30. mars 1753 forlanger at det nå bør legges bordkledning samt stuegulv i doble bredder inne i seminariet. Dessuten bør det males. Pontoppidan ber også om at det blir satt opp et vedskjul samt gjerde rundt eiendommen.

Lærerne og undervisningen

Men selv om bygget ikke var helt ferdigstilt i 1753, var det som nevnt aktivitet i huset tidligere. Bygget ble innviet den 15. juni i 1752, mens undervisningen startet like etter mikkelsmesse samme år. Det ble ansatt to lærere ved skolen, en lektor og inspektør – den som altså ble gitt rommene i andre etasje – samt en annenlærer.

Fra begynnelsen av var det tenkt at svensken Friderich Sandberg skulle tiltre som

Latinskolen i Bergen. Selve bygningen er fra 1706. Denne ble oppført etter at den gamle latinskolen brant ned. Opprinnelig hadde skolen en etasje, den andre ble oppført i 1760. Flere av elevene som leste ved Seminarium Fredericianum var også elever her. I dag huser bygget Bergen skolemuseum. Kilde: Wikimedia commons.

lærer ved seminariet. Men, fordi det tok lenger tid å sette opp bygget enn forventet, så ikke lenger Sandberg det mulig å forbli i byen da han slet med å livnære seg. Pontoppidan, som utstedte Sandberg med en attest den 25. august 1751, beskriver disse forholdene:

Ved hands Ankomst her til Byen in Septembr: 1749 var mit Forset og Ønske at have kundet employere ham i det daprojecterede Kongl: Seminario Fridericiano mest da hand ved privat Information in Mathesi viiste sig blant andet deri at have gode profectus. Men eftersom dette Forsets Fuldbyrdelse ved adskillige Forhindringer hidindtil er blevet retarderet og ikke førend i næst forestaaende Foraarkand komme til execution, ey at tale om andre Tilfælde, som have gjort Forandring i hands og mit Forset, saa reyser hand nu herfra til Kiøbenhafn for at friste sin Skæbne paa det Sted....

Enda dårligere gikk det med han som opprinnelig var tiltenkt lektoratet, nemlig magister Peter Christian Gartner. Gartner døde nemlig noen dager før den opprin-

Utsnitt av Erik Pontoppidans gate. Gaten er oppkalt etter biskop Pontoppidan, og ligger som en tverrgate til Kong Oscars Gate. Bygget i bildet har også fått satt opp en minneplakett til ære for biskopen. Foto: Gina Dahl.

nelig satte innvielsesdatoen – 31. mars, kongens fødselsdag – nærmere bestemt den 14. mars. Av den grunn ble innvielsen satt til juni i stedet, noe som formuleres i et brev fra Pontoppidan til kongen av 21. mars 1752.

De som til slutt ble ansatte ved seminariet var Ove Christian Leyrdal som lektor og inspektør og Niels Griis Alstrup som annenlærer; disse ble da også foreslått av Pontoppidan som gode kandidater i ovennevnte brev. Kandidatene omtales således: «Den eenes navn er Nicolaus Griis Alstrup den andens Ove Christian Lærdal begge af nogle og 30 Aars Alder, meget fornuftige og skikkelige saa og begge meget erudites og særdeles in lingvis et artibus saa vel verserede at jeg har kiendt ganske faa deres Lige».

Det var også lønnsforskjeller mellom de to: Mens lektoren skulle motta 200 riksdaler i årlig lønn, fikk annenlæreren 66 riksdaler. Men lektoren hadde da også bredere oppgaver enn sin kollega: Lektorens oppgave var å undervise i alle fag unntatt moderne språk, som var oppgaven tillagt annenlæreren. Som inspektør skulle lektoren også passe på seminaristene utenfor de konkrete skoletimene, samt mane dem til kristen tro: En av inspektørens viktigste plikter var å sørge for at

Seminarium Fredericianum var oppkalt etter Kong Frederik V (1723-1766) av Danmark-Norge. Det var han som i 1750 approberte planene om å grunnlegge et seminarium i Bergen. Det var meningen at innvielsen av seminariet skulle skje på kongens bursdag den 31. mars 1752, men slik gikk det ikke. I stedet ble skolen innviet i juni samme år. Kilde: Wikimedia commons.

elevene hadde «hiertelig Gudsfrygt, Ærbarhed og en skikkelig Opførsel, item til indbyrdes fredelig Omgjængelse og ordentlige Timer at være, særdeles om Aftenen, paa deres Kammer, samt om Morgen betimelig at opstaae til deres Studeringer».

Imidlertid ga Alstrup seg ganske fort som lærer ved skolen, og undervisningen hans i moderne språk ble overdratt til lektoren Leyrdal, fordi det, som det går frem av brevvekslingen fra Pontoppidan til Leyrdal av 4. januar 1753, viste seg umulig å finne en ny lærer til å undervise i fransk og tysk. Leyrdal kunne dermed plusse 66 riksdaler på lønnen sin.

Undervisning og krangling

Elevene ved Seminarium Fredericianum fikk tilbud om 12 timer undervisning i uken. Herav gikk tre timer til «Philosophia Morali ad Thelogiam», tre til matematikk og fysikk, fire til fransk og tysk og to til historie. Det ble også åpnet for at dansk kunne brukes som lærespråk.

Vi ser av brevvekslingen mellom Leyrdal og Pontoppidan at den førstnevnte også foreslo å undervise i praktisk geometri, noe han fikk nei til i et brev datert 4. januar 1753 ettersom Pontoppidan mente at den kongelige fundasen ikke åpnet opp for denne typen undervisning. Men, dersom Leyrdal i stedet ville drive med fysiske eksperimenter, noe som også ville gjøre undervisningen mer levende, skulle dette kunne innvilges. Slik ble det da også. I samme brev får Leyrdal også løfte om ytterligere 34 riksdaler i årslønn dersom han tar på seg oppgaven. Det skisseres også at han vil bli bevilget penger til å kjøpe inn instrumenter til å utføre fysiske eksperimenter, og han oppfordres dessuten til å kjøpe inn en elektrisk maskin.

Også et stort skolebibliotek tok Pontoppidan initiativ til. Her brukte han ikke bare penger fra skolens budsjett, men henvendte seg også direkte til geistligheten i Bergen stift: I et rundskriv til prestene av mai 1751 ba han alle som var litterært interesserte å donere en eller flere bøker til seminariets boksamling. Dessuten ga Pontoppidan og Cicignon kantor Warncke i et brev datert 14. desember 1752 lov

---

til å kjøpe inn musikkinstrumenter til skolen, da der visstnok fantes flere elever som hadde både lyst og evner til «instrumental-Music». Warncke fikk derfor i oppdrag å skaffe skolen et klaver, en cello og seks fioliner, men ble samtidig beordret å se til at instrumentene ikke gikk i stykker og at de alltid forble på skolen.

At Seminarium Fredericianum må ha vært en svært så forfordelt skole er lett å se, både med tanke på bygg og inventar. Det er kanskje derfor ikke så rart at skolen ble utsatt for sterk misunnelse, deriblant av rektoren ved Latinskolen Jacob Høyer. Blant annet hevdet han at undervisningen ved seminariet som også latin-skoleelevene kunne være med på, hindret dem fra å gjøre et godt arbeid ved Latinskolen. I et brev fra Pontoppidan til Høyer av 16. november 1752, bestrider Pontoppidan at ettermiddagstimene i seminariet går ut over elevenes innsats ved Latinskolen. Han ber dessuten Høyer om ikke å spille «splitt og hersk» i skoleleverden, blant annet fordi en slik mentalitet også vil smitte over på elvene:

Men skulle den listige Giende gives Rum til at spille sit sedvanlige divide et impera, da var det hoylig at beklage deels for de ubehagelige Følger som baade De selv og andre deraf kunde vente sig, deels for det anstøds skyld, som de unge Gemytter derved blev givet, hvorfor jeg saa meget mer beder at Fredens Gud vil træde Sathan under vores alles Fødder og ikke tilstede in prima concoctione vitium in secunda vix corrigendum.

Heller ikke i fremtiden var rektor Høyer spesielt velvillig innstilt ovenfor «konkurrenten» Seminarium Fredericianum. Blant annet stakk han kjepper i hjulene for elever som ville slutte opp om språkundervisningen ved seminariet, og Pontoppidan anklaget Høyer i et brev av april 1754 for den «Misfornøyelse og Misundelse, som De længesiden, endogsaa ved Seminarii Indvielse frembrød med over denne saa priselige Stiftelse».

Men heller ikke ved seminariet var alt fryd og gammen. Helt fra starten av kom det til krancling mellom lærere og rektor, samt krancling seminaristene mellom, og i 1756 var konfliktene såpass store at noen av seminaristene måtte utvises. Dessuten kom det i 1764 frem at noen av elevene hadde gitt lærerne ulovlige gaver, antagelig «smurning» for å oppnå bedre vitnemål, og det ble også utvist såpass graverende tilfeller av «lærervold» at den daværende biskopen, Friderich Arentz, måtte ut og advare mot denne typen adferd.

Avslutning

Seminarium Fredericianum, Bergens kanskje flotteste 1700-talls skole, fikk ingen

---

lang historie. Hovedårsaken var at den ikke tiltrakk seg nok seminarister. Det er uvisst hvorfor. En av grunnene kan ha vært dårlig læringsmiljø, eller at bergenserne ikke var så overvettete glade for å opplære sønnene sine i annet enn det som bidro til handelen. Kanskje var seminariet også et «ny ting» på den bergenske arena, et fenomen som man ikke helt klarte å relatere til. Kanskje led skolen også av at undervisningen i stor grad tiltrakk av elever fra Latinskolen, som gjerne så lesebyrden bli for stor.

Uansett fikk ikke seminariet den helt store oppslutningen. I 1765 og 1767 bodde det kun en seminarist der, og i 1767 tre. I årene 1770-1773 bodde det bare to der. Daværende rektor Fridrich Christian Arentz forsøkte fortvilet å gjøre seminariet populært; blant annet reklamerte han med foredrag om navigasjon og kurs i handelsgeografi og språk, fag man skulle tro ville slå an i handels- og sjøfartsbyen Bergen. Men det hjalp ikke. I 1808 var det ingen seminarister igjen, og skolen ble konvertert til militærpsykehus. Og snipp snapp snute, så var Seminarium Fredericianum ute. Men praktbygget står der enda.

Litteratur og kilder:

Nilsen, Halkild, 1954/55. «Seminarium Fridericianum», *Bergens historiske forenings skrifter*, nr. 60, side 213-242.

Neiiendam, Michael, 1930. *Erik Pontoppidan: studier og bidrag til pietismens historie*, bind 2. G. København: E. C. Gad.

Møller, J., 1834. «Biskop og Procantsler Erik Pontoppidans Levnetsløb og Charakteristik», *Tidsskrift for Kirke og Theologie*, nr. 4, side 58-273.

Alle brevene nevnt i teksten ovenfor og som er referert til med dato, er hentet fra biskop Erik Pontoppidans kopibok 1751-1753; se Bjørgvin biskop, kopibok 4, 1751-1753, Statsarkivet i Bergen.

Nettsider:

https://no.wikipedia.org/wiki/Seminarium_Fredericianum

<http://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/1420304>

<http://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/1420881>

<http://runeberg.org/dbl/13/0216.html>

https://no.wikipedia.org/wiki/Melchior_Falch

Kaigaten 12, ca. 1919. Bilde fra UBB-KK-N-206-022.

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Arstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no

Internett:
<http://www.arkivverket.no/bergen/om.html>
<http://www.digitalarkivet.no/>

De siste utgavene i denne serien:

3/2010

1/2011

2/2011

3/2011

4/2011

1/2012

2/2012

3/2012

1/2013

2/2013

3/2013

1/2014

2/2014

3/2014

4/2014

1/2015

2/2015

3/2015

4/2015

1/2016

2/2016

3/2016

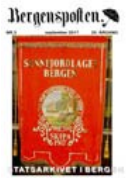
4/2016

1/2017

2/2017

3/2017

4/2017

1/2018

